

## DEVLETLER HUKUKUNUN TEDRICİ İNKİŞAFI

Prof. Herbert W. BRIGGS

### I. DEVLETLER HUKUKUNUN ROLÜ

Birleşmiş Milletler andlaşması 13 üncü maddesinde: «Genel kurulun Devletlerarası hukukun tedrici gelişmesi ile takninini teşvik etmek ... için tetkiklere yol açacağı ve tavsiyelerde bulunacağı» esasını vazetmiştir. Devletler Hukuku Türk Enstitüsü mensupları için bu tavzif hiç de yeni değildir. 1943 harp yılının karanlık zamanlarında Enstitünün açılış töreni münasebetile eski Türk Dışişleri Bakanı şöyle demişti: «Kanun devrinin idaresini aramak maksadiyle Hukukî incelemelere yol açmak, içinde bulunduğumuz anarşinin izalesinde müessir çarelerden birini teşkil eder. Devletler Hukuku Türk Enstitüsü ise, böyle bir ihtiyaca cevap vermekte ve realiteler içinde hizmet görmeğe hazırlanmaktadır.»

Mezkûr «realitelerin içinde ... kanun devrinin idaresini aramak maksadiyle hukukî incelemelere yol açmak» ibaresi şahsî düşüncelerimle hemahenk bir ciheti ihtiva eder. Gerçekten devletlerarası hukukun rolünü, rasyonel olmasalar bile, bir takım siyasi hakikatler dünyası içinde incelemek hayatî bir zarurettir.

Son zamanlarda kaleme alınan bir kitapta «Devletlerarası hukukun gayrı - hakikiliği ve devletlerarası realitelerin gayrı - hukukiliği» ima edilmektedir. Bu mehareтли cümle hakikati tam olarak ifade etmekten çok uzak bulunmakla beraber, Devletlerarası hukukun bir müessese olarak kusurla dolu olan gelişmesi probleminin derinliklerine nüfuz imkânı vermektedir. Devletlerarası hukuk problemi bir cebri icra problemi değildir: Harp zamanı hariç, Devletlerarası hukuka muhalefet halleri nadiren vukubulur. Profesör J. L. Brierly'nin müşahedesine göre Devletlerarası hukukun asıl zaafı bu hukukun, «üzerinde, bu son iki nesil içinde hemen tamamille ... andlaşma yapılı bir hukuk binası inşa edilmiş olan, teamüli bir hukuk sisteminden ibaret bulunmasıdır ... Teamül hukuku, en iptidaî bir cemiyetinkinden başka hiçbir cemiyetin ihtiyaçlarını karşılayamaz, halbuki bugünkü milletlerarası cemiyet, malik olduğu hukuk kaideleri hariç, asla iptidaî bir merhalede sayılamaz.»

Bundan maada, hukuk sistemi ile hükümet sistemi mefhumları aynı mânayı haiz olmadıkları gibi bu mefhumlardan biri diğerinin yerine kaim olamaz. Halk arasında Devletlerarası hukukun inkırazına sebep diye gösterilen hâdiseler, hakikatı halde bugünkü buhranın birer neticesidir. Prof. Edwin M. Borchard'ın dediği gibi, Devletlerarası hukuk «Devletlerarası münasebetlerin sadece biri ve hattâ bazen en önemlisi olmayandır.» Filhakika bu hukuk branşı Devletlerin tanınması, şahıs ve toprak üzerinde kazaî yetki, kazaî muafiyetler, vatandaşlıktan doğan kanunlar ihtilâfı, suçluların iadesi, yabancı ülkelerde bulunan teb'anın diplomatik himayesi, andlaşmaların yapılışı, tefsiri ve bitimi, tarafsızların hak ve vecibeleri ve harbin sevk ve idaresine mütedair kaidelerin tesbiti gibi meselelerle iş-tigal ettiği halde, kuvvet siyaseti, milliyetçilik, toprak iktisabı için rekabet, piyasa ve ham maddeler, tarife ve göçme siyaseti gibi harbi müeddî olması en ziyade muhtemel olan ekonomik ve siyasi meseleleri şümulü dışında bırakmaktadır. Bununla beraber kabahati Devletlerarası hukuka atfederek bunu âdeta iptidaî bir Devletlerarası hükümet mahiyetinde telâkki etmek ve bu hukuk sistemini sahasının darlığı dolayısıyla muaheze etmek yerinde olmaz. Bu şekilde hareket edilecek olursa hukukun kendiliğinden üreme kabiliyetini haiz bir mekanizma olmadığı hakikati inkâr edilmiş olur; hukuku yaratmış olanlar insanlardır, bununla beraber Devlet işlerini idare eden insanlar hükümet görevlerinin ifası için münasip Devletlerarası hukuk müesseseleri meydana getirmekten ve bu müesseseleri lâyıkiyle tatbik edebilmekten âciz kalmışlardır.

Yasama, yürütme ve yargı görevlerinin ifası, umumî intizam, emniyet ve refahın temini, kezalik istikrarın tahavvülle telifi, bir devletin iç durumu için olduğu kadar dünyanın heyeti mecmuası bakımından da lüzumludur. Bu lüzum eskiden de hissedilmiştir ve bunu karşılayacak milletlerarası müesseselerin yokluğuna rağmen muhtelif devletler mezkûr görevlerin ifasını doğrudan doğruya üzerlerine almışlardır. Meselâ, milletlerarası alanda emniyet ve umumî nizama karşı olan mübrem ihtiyaç nadiren münakaşa mevzuu olmuştur, bununla beraber bu nizamı temin daima millî emniyeti gerçekleştirmek suretiyle olmuştur. Eskiden bir Devlet dahilinde bulunan «ekonomik adam» in kendi şahsî kazancının peşine koşmakla, zarurî olarak, âmme menfaatine de hizmet etmiş olduğuna inanıldığı gibi, millî-devletin de kendi emniyetini teminat altına almakla ister istemez dünya nizamının kurulması bakımından kendine düşeni yapmış bulunacağı kabul edilmekte idi. Her devletin kendi millî emniyetinin temini dolayısıyla gerçekleştirdiği milletlerarası nizamın derecesi tabiatıyla kullanılan metoda göre değişebilirdi. Bilfarz 19 uncu asırda Birleşik Amerika Devleti, millî emniyetini, münhasıran kendi iş-

lerine karışmakta aramakla, şüphesiz dünya politikasında da müstakar bir durum temin etmiş ve bu suretle kendine düşeni yapmıştır. Bir Fransız ittifak siyaseti, karşılıklı ittifaklar arasında bir İngiliz kuvvet muvazenesi politikası, ilgili devletlere az çok eğreti bir milli emniyet bahşettikten maada, her halde milletlerarası istikrarın temini hususunda da yardım etmiştir. Bir devletin milli emniyetini, emperyalizm, fütuhât veya hayat sahası (Lebensraum) siyasetlerinde araması da mümkündür. Mezkûr siyasetlerin takibiyle, milletlerarası nizamın, sırf milli emniyet politikalarına güvenmekle kurulmayacağına inanıldığı hiç olmazsa vuzuhla belirtilmektedir. Her ne hal ise, yukarıda saydığım metodlarla elde edilen emniyet pek nisbî olmuştur. Hattâ denilebilir, ki dünyanın son zamana kadarki teşkilâtı bakımından bir Devletin emniyetinin komşusunun emniyetsizliğinde bulunduğu kaziyesinde büyük bir hakikat payı mevcuttur.

Bir dünya nizamı sisteminin tesisi için evvelce vukubulan münferit milli emniyet siyasetlerine itimat metodu maksada elverişli değildir. Gerçekten meselenin milli menfaatler ve milli gayeler bakımından vaz'ı dolayısıyla dikkat nazarları, bir Dünya Genel Nizamı sisteminin bilfiil işlemesinden inhiraf ettirilmiş olmakta idi. Dünya Harbinden evvel yazılmış Devletlerarası hukuka ait her eser, Devletlerin esas haklarından bahseden bir kısmı ihtiva ediyordu. Ferdin yaşama, serbest olma, saadet peşine koşabilme, tabii hakları Devletin varlık, bağımsızlık, muâşeret ve müsavât esas haklarına kalbedilmişti.

Böyle zihnî bir elçabukluğunda mevcut hatalardan kat'annazar ve her devletin ya kuvvet veya siyaset kullanma yolu ile kendi derdine kendi çare arıyabilmesi hali müstesna, yukarıda mezkûr aslî haklar için hiç bir teminat yoktu. Vakıa bir Devletin varlık hakkının aslî kanunî bir hak sayılmasında beis yoktur, fakat asıl Milletler Cemiyeti Misakının 10 uncu maddesi ile «Cemiyet üyeleri bütün cemiyet üyelerinin topraklarının tamamlığına ve şimdiki politik istiklâllerine riayet etmeyi, ve bunları her türlü haricî tecavüzlere karşı muhafaza eylemeyi taahhüt ederler» tarzındaki hükmün kabulünden sonradır ki o güne kadar mânasız bir iddia mahiyetinde bulunan mevzubahs mefhumun, müştereken teminat altına alınması ve fiilen tanınması için gayret sarfedilmiş oldu. Misakın diğer bazı maddeleri de mezkûr garantinin gerçekleştirilmesi hakkında hüküm ve prensipleri ihtiva etmektedir.

Nazarî bakımdan bu, ileriye doğru atılan büyük bir adım sayılabilir. Fakat fiiliyatta mezkûr müşterek garanti daha ilk andan itibaren atalete mahkûm olmuştur. Gerçekten, Mançurya, Habeşistan, Avusturya veya Çekoslovakya hâdiselerinin gazetelere birer ilk sahife konusu etmelerinden çok daha evvel, Milletler Cemiyetinin dördüncü toplantısı 1923 tari-

hinde, «Cemiyet üyelerinin topraklarının tamamlığını ve istiklâllerini muhafaza için kullanacakları askerî kuvvetlerle bu mecburiyete ne dereceye kadar riayet edeceklerinin tayini, doğrudan doğruya alâkadar devletin teşrii otoritesine tâbidir.» tarzında tespit ettiği kayıtla mevzubahs garantinin ilgili devletlere tahmil ettiği külfetin çok üzücü olmamasını temine çalışmıştır.

Birleşmiş Milletler andlaşması milletlerarası sulh ve emniyeti korumak üzere müştereken harekete geçmek kanunî vecibesini ihya etmiş ve bu bapta bir takım yenilikler de yapmıştır. Andlaşmanın 39 uncu maddesine göre: Birleşmiş Milletlerin sadece her münferit üyesi değil, doğrudan doğruya Güvenlik Meclisi «barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırma fiilinin vukubulduğunu tesbit eder ve milletlerarası barış ve güvenin muhafaza veya yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunur.» 42 inci maddeye göre Güvenlik Meclisi «Milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya yeniden tesisi için, hava, deniz veya kara kuvvetleri vasıtasıyla gerekli addettiği her türlü teşebbüse geçilebilir.» Yine 25 inci maddeye göre «teşkilât üyeleri işbu andlaşma gereğince, Güvenlik Meclisinin kararlarını kabul etmek ve uygulamak hususunda mutabıktırlar.» Nihayet, 2 inci maddenin 5 inci paragrafı şu hususları hüküm altına almıştır: «Teşkilât üyeleri, işbu andlaşma hükümleri gereğince teşkilâtın giriştiği herhangi bir teşebbüse her türlü yardımda bulunurlar, ve teşkilâtça aleyhinde önleyici veya zorlayıcı tedbir alınan devlete yardım etmekten kaçınırlar.»

Vakıa verilen müsaadeye nazaran, bazı hallerde, büyük devletlerden her biri veto hakkını kullanarak, Güvenlik Meclisinin hareketlerine karşı koyabilir. Fakat şu hususu hatırdan çıkarmamalıdır ki andlaşmanın 2 inci maddesinde münderiç esas prensibe göre, Birleşmiş Milletler teşkilâtının bütün üyeleri, veto hakkı olsun olmasın, «Milletlerarası münasebetlerinde, gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan» kaçınmaya mecburdurlar; ve yine teşkilâta mensup *bütün* üyeler andlaşma müfadı gereğince üzerlerine aldıkları vecibeleri iyi niyetle yerine getirmek» le mükelleftirler. Bu noktada 51 inci maddenin hükmünü de hatırlatmak yerinde olur. Maddeye nazaran «Andlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silâhlı bir saldırmaya hedef olması halinde, Güvenlik Meclisi milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar, tabii olan münferid *veya müşterek* müdafaa hakkına halel getirmez.»

Yukarıda tesbit edilen hükümler Miletlerarası teşkilâtın müşkül bir

bahsine yol açarlar. Bu da müşterek kuvvet ve müeyyidelerin kullanılması bahsidir. Fakat bu bahse geçmeden önce kuvvetle neyin yapılabileceğini ve neyin yapılamıyacağını tesbit etmemiz yerinde olur. Meselâ, kanuna neden itaat gerektiği meselesini hallederken, cezaî müeyyidelerin önemini lüzumundan fazla büyütme kolaydır. Washington'daki İngiliz elçisinin, Çindeki Rus diplomatının kazaî muafiyetleri teamül hukuku icabı ve ekseriya kuvvet gösterisine lüzum olmadan bahşedilirler. Gerçekten muafiyetlerin zor kullanma yolu ile ne suretle temin edilebileceğini kestirmek güçtür. Bu bapta sebep ne olursa olsun, ister müteakabiliyet, ister şahsî menfaat veya ahlâk, ister hukuka riayete alışkanlık, yahut hukuka mugayeretten çekinme olsun, kezalik meseleye ister millî, ister devletler hukuku cephesinden bakalım, varacağımız netice: hukuka itaatın teminine çalışılırken kuvvet istimalinin kaideyi değil, bilâkis istisnayı teşkil ettiğidir. Bundan maada hükûmetlern günlük görevlerinin ifası dolayısıyla kuvvetin, ve müeyyidelere başvurma tehdidinin, daima cüz'î bir rol oynadığı vuzuhla belirmektedir.

Bunları söyledikten sonra, yani ne mer'î bir hukuk sisteminin ne de medenî bir hükûmet şeklinin kuvvet istimali esası üzerine müesses bulunmadıklarını belirttikten sonra kuvvet vasıtasıyla nelerin yapılabileceğini inceliyelim. Kuvvet, harbin kazanılmasını müeddi olabilir. Fakat acaba harbi doğuran âmilleri yok edebilir mi? Kezalik müşterek kuvvet kullanmak suretiyle barış zamanı problemlerinden acaba kaç tanesini halletmek mümkündür. Bu sorduğumuz sorulara karşı derhal söyleyebiliriz ki, kuvvet bir çok problemlerin hallinden âcizdir, bununla beraber bir hükûmetin icrayı faaliyet edebilmesi için lâzım gelen şartları temin bakımından kuvvete başvurulabilir. Fakat kanaatimize göre asıl müşkül olan nokta hukukun tatbiki değil umumî nizamın teminidir. Asıl mühim olan şey şiddet ve cebre karşı himaye edilebilmektir. İşte bu yönden kuvvetin müştereken, serkeş devletlere karşı kullanılabileceği kanaatindeyiz.

Yukarıdaki maruzatımızla bir problem halletmiş değiliz. Sadece bir neticeye vâsıl olmuş bulunmaktayız. Bu ise zorluğun henüz bir başlangıcıdır. Herkesin ağzında dolaşan «Milletlerarası camianın müşterek kudreti» ibaresinde bir sihir mevcuttur. Bu ibare müeyyidelerin mihanikî ve gayrişahsî mahiyette olduğu zehabını husule getirmekte ve âdeta herhangi bir anlaşmaya şu veya bu hükmün dercedilmesiyle ne zaman, ve nasıl, sorularının cevabı verilebileceği hissini uyandırmaktadır. Kezalik mezkûr ibare, herhangi bir mesele dolayısıyla başvurulacak zecri tedbirlerin, münhasıran bu tedbirlere mevzu teşkil eden devlete müessir olacağı zannını husule getirmektedir.

İşte bütün bu problemler muvacehesinde San Fransisko anlaşmasının âkitleri derin bir siyasi anlayışa malik bulduklarını isbat etmişlerdir. Onlar kuvvetin müşterek kullanımını, kabili tasavvur her duruma tatbik edilebilmek üzere tesbit ettikleri kat'î bir formüle raptedecek yerde, yani muhal ile uğraşacakları yerde, siyasi karar alma yetkisini doğrudan doğruya, merkezî siyasi bir organa tevdi etmişlerdir, bu organ Güvenlik Meclisidir. Siyasette otomatik hal şekillerine cevaz yoktur; siyasi anlayış her problemin hususiyeti ayrı ayrı hesaba katılmak suretile ele alınmasını âmirdir. Müeyyide tehdidi belki de küçük devletlere karşı tesirli olabilir. Hattâ muayyen bir küçük devletler grubunun büyük bir devlete karşı, harp yolu ile veya harbe başvurmaksızın, zecrî tedbirler tatbikine tevessül edebilmesi de mümkündür. Milletlerarası bir hükümet sisteminin tatbikinde kuvvetin oynıyacağı rol değerlendirilmeye çalışılırken şüphesiz bu ihtimalleri nazara almak lâzımdır. Fakat unutulmamalıdır ki fiili tesir ika etmek üzere tesbit edilmiş müeyyideler milletlerarası teşkilâtın mebdei hareketini değil, faaliyetinin bir neticesini husule getirirler. Buradaki muzaaf güçlük şu noktadadır: hükümet mekanizmasının işliyebilmesi için teşkilâtlı bir kuvvetin vücuduna lüzum olabilir; fakat bunun yanında eğer toprak taksimatında, ekonomik işlerde, anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesi ve barış yolu ile tadili meselelerinde, milletlerarası vasıtalarla memnunluk verici bir islâhat yapılmıyacak olursa, müeyyidelerin görevi münhasıran *statüko*'nun muhafazasına münhasır kalır. Halbuki siyasette ne istikrar ne de tebeddül başlı başına birer hedeftir.

Bir takım milletlerarası problemlerin hukukî metodlardan ziyade siyasi metodlarla çözülmeye elverişli buldukları hakkındaki fikirlere rağmen hukuka karşı olan mübrem ihtiyaç küçümsenmemelidir. Milletlerarası hukuk ilmi Hugo Grotius'dan beri cereyan eden bütün harplere rağmen halâ yaşamaktadır ve bugün yepyeni mevzularla ilgilenebilecek ve cenkleşebilecek durumdadır. Yarının devletlerarası hukuku, milletlerarası camianın ihtiyaçlarını karşılamak üzere şuurlu bir tarzda tanzim edilmiş bir hukuk branşı olmalıdır. Muhterem meslekdaşım Yargıç Manley O. Hudson'un bir ibaresini kullanmama müsaade edilirse diyebilirim ki, serbestçe kanun koyma prosedürü anlamına gelen «milletlerarası teşriî faaliyet» devletlerarası hukukun şuurlu bir tarzda inkışafı bakımından teamül hukukundan ve milletlerarası yahut millî mahkemeler içtiha-dından çok daha müessir bir çaredir.

Bu münasebetle devletlerarası hukukun mahiyeti ve sınırları hakkında birkaç söz söylemem ve hususiyle mezkûr hukuku, muayyen bir gayenin tahakkukuna yarıyan bir vasıta olarak vasıflandırmam yerinde

olur. Devletlerarası hukuku milletlerarası camianın ihtiyaçlarını gidermek üzere tanzim etme teklifinin — milletlerarası camianın fenalıklarının kanun koyma yolu ile izale edilebileceği — inancına dayandığı zannedilmemelidir. Devletlerarası hukukun devletlerin kuvvet siyasetine karşı dikilmiş bir memnuiyetler serisi mahiyetinde olduğu telâkkisi yerine, bu hukuk branşının, muayyen gayeleri gerçekleştirmeye hâdim nizamın amelî kaidelerinin bir izahından ibaret bulunduğu telâkkisi ikame edilmek lâzımdır. Devletlerarası hukuk, sosyal ve siyasî realitelere karşı nehyedici bir maksatla kaleme alınmış bir emirnameler külliyyatı şeklinde telâkki edilmekten ziyade, sosyal ve siyasî temayüllerden sosyal gayeler ölçüsü önünde itibar kazanmış olanlarının bir mecmuası mahiyetinde sayılmak lâzımdır.

Mevzubahs ettiğim gayeler Birleşmiş Milletler andlaşmasında tesbit edilmiş bulunmaktadır, mezkûr andlaşmada milletlerarası barış ve emniyetin muhafazasına müteallik hükümlerden maada insanın esas hakları, insan olmanın şeref ve önemi, erkek ve kadının, devletlerden büyük ve küçüğünün hukuk önünde müsavâtı bir daha tesbit edilmiştir. Bundan maada andlaşmada sosyal terakkinin inkişafı, hayat seviyesinin daha serbest bir saha içinde yükseltilmesi, işsizliğin daha esaslı bir tarzda bertaraf edilmesi ve milletlerarası ekonomik, sosyal, sıhhi, kültürel, insanî ve hukukî problemlerin hallinde işbirliği edilmesine matuf hükümler mevcuttur. Andlaşma kaleme alındığından beri devletler hukuku bilgileri bir de atom enerjisi alanında milletlerarası bir kontrol tesisi müstacel görevi ile de karşılaşmışlardır.

Devletlerarası hukuk mesleğine mensup olanların, sosyal ve fennî meseleler uzmanları ile, mezkûr gayelerin tahakkukuna yarıyacak milletlerarası vasıtaların tasarlanmasında ve hazırlanmasında işbirliği edebilmeleri güzel bir tesadüftür. Devletlerarası hukukun bu yeni ve hayatî amaçları ihtiva edecek tarzda tedricen ilerletilmesi görevi, mesleğin en kabiliyetli simalarına lâyük olan bir görevdir.

## II. MİLLETLERARASI TEŞRİİ FAALİYET VE ANDLAŞMALAR HUKUKU

Birleşmiş Milletler andlaşmasında «Devletler Hukukunun tedricî gelişmesine» dair olan cümle, bir gaye ile beraber usulü de ifade ve telkin etmektedir. Devletler Hukukunun şuurlu bir surette gelişmesi ve genişliyerek yeni hal ve vaziyetleri karşılama ve camianın yeni ihtiyaçlarına hizmet etmesi bu gayeye dahildir. Nazarî bakımdan, bu maksada vâ-

sıl olmak için en tesirli usul, çoğunlukla karar veren milletlerarası bir teşrii uzvun yeni devletler hukuku kaideleri tesbit etmesi olabilirdi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu çoğunlukla iş görmek yetkisini haizdir. Bu çoğunluk ya basittir veya ehemmiyetli meselelerde üçte iki gibi hususî bir nisbeti vardır. Fakat Birleşmiş Milletler teşkilâtının üyelerini derhal bağliyacık yeni devletler hukuku kaidelerini tesbit etmek kudreti, Birleşmiş Milletler Şartını (Andlaşmasını) hazırlayanlar tarafından, Genel Kurula tanınmamıştır. Bu sahada Genel Kurulun yetkileri, tetkiklere başlamak ve tavsiyelerde bulunmak şekilleriyle açıkça sınırlanmıştır. Fakat Birleşmiş Milletlerin imtiyaz ve masuniyetlerine ait sözleşmede takip edilen usule müracaat edildikte, bu usul, Genel Kurulun devletler hukukunun gelişmesinde tesirli bir rol oynamağa muktedir olduğunu göstermektedir. Birleşmiş Milletler hazırlayıcı komisyonu 1946 Ocak ayında toplanan Genel Kurula, Birleşmiş Milletlerin imtiyaz ve masuniyetleri hakkında bir sözleşme tasarısı havale ve şunu tavsiye etti: Genel Kurul, Birleşmiş Milletler şartının 105 inci maddesi tatbikatı cümlesinden olmak üzere, imtiyaz ve masuniyetler için ya tavsiyelerde bulunmalı veya bu maksatla teşkilât üyelerine anlaşmaları teklif etmelidir [1]. Genel Kurulun Hukukî (Altıncı) Komitesinin talî komitesi, 20 Ocak 1946 da bir tavsiyede bulundu. Bu tavsiyeye göre Genel Kurul, bir umumî anlaşma (sözleşme) kabul ve bunu Birleşmiş Milletler üyelerine teklif etmelidir. «Birleşmiş Milletlerin imtiyaz ve masuniyetlerine ait umumî sözleşme» talî komitenin beyanına nazaran: «bir bakıma, bir taraftan Teşkilât hüviyetiyle Birleşmiş Milletlerle, diğer taraftan teşkilâtın üyelerinden her birisi arasında bir sözleşmedir. Bu sebeptendir ki Genel Kurul tarafından böyle bir sözleşmenin kabul edilmesi, bu sözleşmenin metnini birden ve aynı zamanda tesbit edecek, bundan başka, Birleşmiş Milletler teşkilâtının üyeleri tarafından, bu metnin kendilerince kabul edilmiş olduğuna delâlet eyliyecektir. Diğer taraftan, Teşkilât üyelerinden herbiri, sözleşmeyi kabul ederek, bu kabulü bildiren resmî «iltihak veya tasdik vesikasını» depo edince, onunla ancak bağlanmış olacaktır. Üye devlet kendi ana yasasının tesbit ettiği usul ve şartlara riayet ederek bunu yapacaktır» [2].

Talî hukukî komitenin tasarısı üzerindeki hazırlayıcı çalışmalarının daha ilerlemesinden sonra, Genel Kurul 13 Şubat 1946 günü, 31 inci genel oturumunda şu kararı kabul etti: «Genel Kurul, Birleşmiş Milletlerin imtiyaz ve masuniyetleri hakkındaki ilişik sözleşmeyi tasvip ve Teşkilât-

[1] Bakınız: Birleşmiş Milletler Hazırlayıcı Komisyonu raporu, Aralık 1945.

[2] Birleşmiş Milletler dokümanları, A/C6/17, 26 Ocak 1946.



tın her üyesinin buna iltihak etmesini teklif eder». Genel Kurulun sözleşmeyi «tasvip» ve «buna iltihakı teklif ettiğini» bildiren ibareler, sözleşmenin önceliğinde (dibacesinde) tekrar edildiği gibi 31, 32, 34, 35 inci bölümlerde de şu şekilde okunmaktadır:

Bölüm 31. Bu sözleşme Birleşmiş Milletlerin her üyesine, iltihak etmesi için, sunulur.

Bölüm 32. İltihak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine bir vesikanın depo edilmesiyle hüküm ifade edecek ve sözleşme her üyenin iltihak vesikasını [3] depo ettiği tarihte, o üye hakkında yürürlüğe girmiş olacaktır.

Bölüm 34. Herhangi bir üye adına iltihak vesikası depo edilince, o üye kendi mevzuatı gereğince bu sözleşmeyi meriyete koymak durumuna girmiş sayılacaktır.

Bölüm 35. Bu sözleşme Birleşmiş Milletler ile, iltihak vesikasını depo etmiş olan her üye arasında, —bu üye Birleşmiş milletlerin üyesi kaldıkça— yürürlükte olacaktır [4].

Bu sözleşmenin Genel Kurulca kabul ve tasvibi hususi bir vaziyet teşkil eder, çünkü Şartın 105 inci maddesine göre «Genel Kurul bu maddenin birinci ve ikinci fıkralarının uygulanması teferruatının tesbiti için tavsiyeler yapabilir veya Birleşmiş Milletler üyelerine bu maksatla (yani imtiyaz ve masuniyetler hususunda) anlaşmalar teklif edebilir». Anlaşma bir taraftan Birleşmiş Milletler, diğer taraftan ise ona iltihak eden üyeler arasındadır. Bununla beraber Şartın 62 inci maddesine göre «Ekonomik ve Sosyal Meclis, yetkisine giren meseleler hakkında Genel Kurula sunulmak üzere sözleşme tasarıları hazırlayabilir» ve «Meclis, Teşkilât tarafından konulan kaidelere uygun olarak yetkisine giren meseleler hakkında milletlerarası konferanslar toplayabilir». Bu hüküm devletler arasında diğer andlaşma ve uyuşmalar yapılması noktai nazardan farzedilmiştir. Birleşmiş Milletler Şartının 105 ve 62 inci maddelerindeki hususî müsaadeler haricinde Birleşmiş Milletlerin, onun organlarının ve komitelerinin, geniş çeşitli konular üzerinde görüşmeğe başlamalarını, tasarı hazırlamalarını, bunları tasvip ve «kabul» etmelerini

[3] Fransızca tercüme şöyledir: «à la date du dépôt par ce Membre de son instrument d'adhésion».

Bunun Türkçesi: «bu üye tarafından iltihak vesikasının depo edildiği tarihte».

[4] Bakınız, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilmiş olan A/64 kararlar, sahife 25, 27.

ve bunlara iltihakı teklif eylemelerini meneden hiç bir şeyin Şartın içerisinde mevcut olduğu görülmemektedir.

Bu usullerin, Milletlerarası bir teşrii heyetin, bağlayıcı kuvveti haliz devletler hukuku kaidelerini tesbit etmesinden daha kısa olduğunu kabul etmek gerektir. Maamafih bu usuller hukukun müzakere edilerek, kararlaştırılarak ortaya çıkmasını temin etmektedirler. Bu hususta hâkim Manley O. Hudson şöyle yazıyor: »Milletlerarası mevzuat (teşrii faaliyet) tâbiri, devletler hukukuna ilâveler veya değişiklikler yapmak hususunda şuurlu bir surette sarfedilen gayretlerle ortaya çıkan ameliye ve neticeleri tamamen faydalı olarak tasvir edecek gibi görünmektedir ..... Kendisine taraf olan devletlerin münasebetlerine kabili tatbik olan hukuku değiştiren veya ona ilâveler yapan bir vesika, çeşitli şekillerden birini alabilir» [5].

Gayelerini müessir bir surette meydana getirmesi için, Milletlerarası mevzuatın (teşrii faaliyetin) geniş bir şekilde kabul edilmesi lâzımdır. Bu hususta en iyi şekil çok taraflı bir vesika olup, bu ya muayyen devrelerde, veya daimî olarak toplanan konferanslarda, veyahut Birleşmiş Milletlerin organları tarafından tanzim edilir. Her ne kadar hukukî bakımdan, meselâ zehirli maddelerin seyrüseferinin milletlerarası kontrolüne dair bir proje, çok taraflı bir tek sözleşme yerine, birbirlerine müşabih iki taraflı andlaşmalar kümesi şeklinde tanzim edilmiş ise de, çok taraflı tek sözleşme usulünün faydası açıkça tesbit edilmiştir. Madem ki gelecekte devletler hukukunun tedricî inkışafı ve genişlemesi için kullanılacak usulün andlaşma usulü olması muhtemeldir, andlaşmalar hukukunun bazı cephelerini, bilhassa imzanın, tasdik, tasdiknamelerin teatisiyle, yürürlüğe girme tarihinin hukukî bakımdan, tesir ve neticelerini tekrar gözden geçirmek faydalı olacaktır.

Bir vesikanın (adlaşmanın) imzasının hukukî tesir ve neticesi hakkında hâkim Hudson şunları yazıyor: «Tasdik edilmesine lüzum gösterilmeyen bir vesika mevcut olduğu takdirde, usulüne muvafık olarak, yetkili temsilcinin imzası, temsil ettiği devleti bağliyacaktır; fakat tasdike lüzum gösteren bir vesikanın mevcudiyeti halinde, imzanın konulması ve tesiri hususunda bazı karışıklık meydana çıkabilir. Devletler hukukunun kodifikasyonu için teşkil edilmiş olan mütehassıslar komitesi beyan etti ki: «imza keyfiyeti her imzalayanın diğer imzalayanlarla tam anlaşma halinde olduğunu ve görüşmeleri yapanların her birisinin, görüşmelerin nihai neticesine olan muvafakatlariyle bu muvafakatların

[5] M. O. Hudson, Milletlerarası Teşrii Faaliyet, I. sahife XIII.

mütekabiliyetini ortaya koyar» [6]. Maamafih Milletler Cemiyeti komitesinin dediği gibi, «bazı andlaşmaların, bunların hazırlanmasına dahi iştirâk etmemiş olan Devletlerin muayyen olmıyan bir zamanda imza etmelerine bilâ kayıt ve şart, açık bırakılması şeklindeki son tatbikat, iltihak ile imzanın birbirine karıştırılmasına yol açmıştır [7].

Şurası sarihtir ki, yürürlüğe girmesi tasdike vabeste olan bir vesikanın imzalanması, onun tasdik edilmesine dair bir mükellefiyet ortaya çıkarmaz. Buna misal olarak *Mavromatis* dâvasında hâkim John Bassett Moore'un karardaki muhalif fikrine bakınız. Şöyle ki: «Hükûmetlerin, verdikleri talimat hudutları dairesinde hareket eden temsilcilerinin imzaladıkları herhangi bir vesikayı tasdikle bağlı olduklarına ve bu sebeple, tasdik edilmeden evvel de andlaşmalara hukuken kabili icra bir mahiyet atfetmek kabil bulunduğuna dair mevcut doktrin eskimiş olup ancak mazinin bir aksi sedası olarak geride kalmıştır» [8].

Milletlerarası organlar veya konferanslar tarafından «kabul edilmiş olan» bazı andlaşmalar veya sözleşmeler âkit tarafların temsilcilerini imza koymaları lüzumudan muaf tutarlar ve yalnız bir «tasdikname» «iltihakname» veya «kabulname» nin depo edilmesini, bunların yürürlüğe girmeleri için lüzumlu kılarlar. Buna misal olarak, Milletlerarası uyuzmazlıkların barışçı yollarla halledilmeleri hakkında 26 Eylül 1928 de Cenevrede kabul edilen umumî senede (Acte Général) bakınız. Bu senet yalnız Milletler Cemiyetinin Genel Kurul Başkanı ile Genel Sekreteri tarafından imzalanmış olup 43 üncü maddesine göre «iltihak için Milletler Cemiyeti üyelerinin başındaki devlet reislerine veya diğer yetkili uzuvlara» ve üye olmıyan bazı devletlere açıktır [9]. Bu hususta Birleşmiş Milletlerin imtiyaz ve masuniyetlerine dair sözleşmeye tekrar müracaat etmek mümkündür. Bu sözleşme imzalanmak keyfiyetini muaf tutmuş olup, Genel Kurul tarafından kabul edildikten sonra «iltihak etmeleri için Birleşmiş Milletler üyelerine sunulur.» Milletlerarası iş meselelerine ait sözleşmeler hususundaki tatbikat ise Milletlerarası İş Bürosu direktörü tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: «Konferansın üçte iki çoğunluğu ile bir sözleşme tasarısı kabul etmesi, bu suretle ananevî imza formalitesinin yerini almıştır, denebilir. Konferansın kabul ettiği vesikalar devletleri bağlamazlar. Konferans bu vesikaların değişmeyecek olan

[6] Hudson Op. cit. sahife XIII.

[7] Bakınız: Millet Cemiyeti dokümanları, 1927 V.

[8] Milletlerarası Adalet Daimi Divanı neşriyatı, seri A No. 2 (1927) s. 57.

[9] Bu metin, Milletler Cemiyeti dokümanlarında (1928) ve Hudson op. cit. IV, s. 2529 da bulunmaktadır.

şekil ve mahiyetlerini tesbit eder, fakat Milletlerarası İş Teşkilâtının her üyesi, bunları tasdik edip etmemekte serbesttir, ve ancak tasdik eden devletler sözleşmeyle karşılıklı olarak bağlanırlar.» [10]

«Bir andlaşmanın tasdiki, bir devletin andlaşmanın hükümlerini resmen kabul ve tasvib ettiğine dair bir tasarruftur» [11]. *Oder nehrine ait komisyona dair ihtilâf* üzerine Milletlerarası Adalet Daimi Divanı şunu beyan etti: «sözleşmeler, bazı istisnai vaziyetler haricinde, âkitleri ancak tasdikle bağlarlar» [12]. Harward Araştırma müessesesinin Andlaşmalar hukukuna ait tasarısı bu hususta daha sarihdir. Bunun 7 inci maddesine göre:

- a) Andlaşmada buna dair hükümler varsa; veya
- b) Andlaşmada o devletin tasdiki derpiş edilmiş olup andlaşmanın yürürlüğe girmesinin tasdike takaddümü derpiş edilmemişse; veya
- c) Andlaşmanın tasdiki andlaşma için görüşmeler yapmış veya onu imzalamış olan temsilcilerin tam salâhiyetleri arasına bir şart olarak konulmuşsa; veyahut
- d) Andlaşmanın şekli, mahiyeti veya ona bağlı vaziyetler, tasdik lüzumundan muaf tutan bir niyeti işaret etmiyorlarsa: Bir andlaşmanın bir devlet tarafından tasdiki, onun yürürlüğe girmesinden evvel gelen ve devleti bağlayan bir şarttır [13].

Bir andlaşmanın tasdiki, tasdiknamelerin teatisinden veya depo edilmesinden tefrik edilmelidir, çünkü çok defa, yalnız tasdiknamelerin teati veya depo edilmesiyledir ki, imzalayanlar arasında mukavelevî münasebet tamamlanmış ve kemale ermiş olur [14]. Bu nokta hakkında Amerika Birleşik Devletleri hükûmetinin durumu 1939 da Dış İşleri Bakanı Cordell Hull tarafından şu şekilde belirtilmişti: «Hükûmet imzalamış olduğu herhangi bir andlaşma veya sözleşme hususunda şunu takdir etmektedir ki, bu vesikayı kendi ana yasa usulleriyle hemahenk olarak tasdik ediniye, ve, andlaşmanın lüzum gösterdiği tasdiknamelerin teatisi veya depo edilmesi şartı da yerine getirilinceye kadar, hükûmet

[10] Milletler Cemiyeti Resmî Gazete 1927, IIâve 967a s. 882.

[11] Harward araştırma müessesesinin Devletler hukuku sahasındaki faaliyeti. Andlaşmalar hukukuna ait anlaşma tasarısı (1935) s. 739.

[12] Milletlerarası Adalet Daimi Divanı nesriyatı, seri A. No. 23 (1929) s. 20.

[13] Harward araştırmaları, s. 756.

[14] Bakınız: C. C. Hyde. Devletler Hukuku 2 ci bası. Cilt 2, s. 1429, 1444, 1451.

bununla herhangi bir mükellefiyet altına girmiş veya herhangi bir hak elde etmiş değildir. Bundan başka, hükümet tasdik veya iltihak hakkında hususî vesikalarda derpiş edilen şartları yerine getiren devletlere ancak andlaşmalar ve sözleşmelerle haklar tanıyabilir. Andlaşmanın tefsirinde bu vaziyetin örfü âdete ve adalete uygun olduğu zannedilir [15].

Andlaşmaların, ne vakit yürürlüğe gireceklerini tesbit eden hükümler ihtiva etmeleri, yani ne vakit âkitleri hukuken bağliyacıklarının tesbit edilmesi çok mutad olan bir vaziyettir. Birçok enternasyonal andlaşmalarda, bunların imza edildikleri zaman yürürlüğe girecekleri kararlaştırılmıştır ki, imza, mukavelevî münasebeti bu suretle tamamlamış olur. New - Yorkta 22 Temmuz 1946 da imzalanmış olan Dünya Sağlık Teşkilâtına ait Anayasa (Kuruluş vesikası) yürürlüğe gireceği zamana ait enteresan hükümleri ihtiva etmektedir. Bunun 79 uncu maddesi şöyledir:

- a) i) Tasvibe ait ihtirazî kayıt olmaksızın, imza ile
- ii) Tasvibe tâbi imza ve bunu takip eden kabul ile, veya
- iii) Kabul ile, devletler bu anayasaya (vesikaya) taraf olabilirler.

b) Kabul keyfiyeti Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine resmî bir vesikanın depo edilmesiyle tahakkuk edecektir. 80 inci madde de şunları ilâve ediyor: «79 uncu madde hükümlerine tevfiakan Birleşmiş Milletlerin 26 üyesi buna taraf olunca, bu anayasa yürürlüğe girecektir.» [16]

Andlaşmalar hukukunun bazı teknik cephelerinin kısaca gözden geçirilmesi, milletlerarası teşriî faaliyetin geleceğine dair bazı neticeler telkin etmektedir. Devletler, iştirâk ettikleri bir konferans veya onun organı tarafından metni hazırlanan, bir enternasyonal vesikayı, temsilcilerinin imza etmesi formalitesi üzerinde ısrar etmeğe doğru kat'î bir temayül göstermemektedirler. Çünkü bu vesikanın kendileri için yürürlüğe girmesi, kendilerinin kabul etmelerine tâbidir. Bazı şartlar dahilinde andlaşmanın imza formalitesinden muaf tutulmasına doğru olan bu meyile muvazi ve müşabih olarak, tasdik lüzumu da muaf addedilmektedir. Bu meyil Birleşik Amerikanın tatbikatında belki çok daha gerçektir. «İcrâi mahiyetteki anlaşmalar» dan bahsetmiyen ve fakat âyanın

[15] Mr. Hull'ın İngiliz sefirine hitabı 6 Ekim 1939. G. H. Hackworth'un Devletler Hukuku Kulliyatı eserinde cilt V. sahife 199.

[16] Birleşmiş Milletler dokümanları E/155, Milletlerarası Sağlık konferansının nihâî senedi, Temmuz 1946 s. 28.

tavsiye ve rızasıyla Cumhur Başkanı tarafından «andlaşmaların tasdik» edilmesini şart koyan Amerika B. Devletleri anayasasının bu hükümlerine rağmen, tasdik edilmeleri şart olan ve adetleri 1000 den daha az olan «andlaşmalara» karşı 1500 den fazla «icraî mahiyetteki andlaşma» Amerika Birleşik Devletleri tarafından akdedilmiştir. Bu temayülün Birleşik Amerikayla tahdid edilemeyeceğini F. O. Wilcox, şunları yazmakla gösteriyor: «İcraî veya idarî mahiyetteki anlaşmaların birinci dünya harbinden sonra geniş nisbette kullanıldıkları keyfiyetini, Milletler Cemiyeti Genel Sekreterliğince tescil edilmiş olan 1000 kadar anlaşmayı gözden geçirmekle, umumî olarak tesbit etmek mümkündür. Bu vesikaların 213 tanesi yalnız notalar teatisine ait olup, bir an için, bunlar nazarı itibara alınmazsa, bunlardan diğer 280 anlaşmanın tasdiğe ait herhangi bir hükmü ihtiva etmediğine rastlarız ki, bu adet, Milletler Cemiyetinin ilk beş senelik faaliyeti zarfında tescil edilen vesikaların (anlaşmaların) takriben yüzde 35 veya 40 ına muadildir. Gerçekten, bugün akdedilmiş olan enternasyonal anlaşmalar arasında nisbeti çok geniş olan bir kısım anlaşmalar vardır ki, bunlarda âkitler imza ile bağlanmaktadır. Bu vaziyette, imza, devletin anlaşma ile kendisini bağlı saymağa dair olan arzusunu meydana getirmekte veya bu arzuyu teyid ve tasvib etmektedir.» [17.] Wilcox şunu da kabul ediyor ki, tasdiğe ait hüküm ihtiva etmeyen bazı andlaşmalar, buna rağmen tasdik edilmektedirler, onun için bu nisbeti âyarlamak ve tanzim etmek lâzımdır. 22 Temmuz 1946 da, Milletlerarası Sağlık Konferansında temsil edilen hükümetlerin, bir sağlık komisyonu kurulması için imzaladıkları anlaşmada bu hususta enterezan ve yeni bir misal bulunmaktadır. Bu anlaşmanın 12 inci paragrafı şöyledir: «Bu anlaşma, bütün imzalayanlar için bugünkü tarihte yürürlüğe girecektir». Her ne kadar Anlaşmada tasdiğe ait hükümler yoksa da, 51 hükümetten 14 ünün temsilcisi *Ad referendum* veya tasdiğe tâbi tutulmak kaydıyla, imzalamışlardır [18]. Şurası sarihtir ki, enternasyonal anlaşmayı ister imzadan, ister tasdikten muaf tutmak hususunda ki temayülleri ne olursa olsun, devletlerin bu mevzudaki tatbikatı, aynı vesikanın bu iki ameliyenin birinden, muaf tutulmasına doğru hafif bir meyil kaydetmektedir. Yeni devletler hukuku kaidelerinin kendilerine kabili tatbik olması için ancak imza veya tasdikle rızalarını izhar etmeleri hususu üzerinde, devletlerin hâlâ ısrar eylemeleri anlaşılabilir bir şeydir. Bu böyle olmasaydı, San Fransisco Şartını hazırlayanların Bir-

[17] F. O. Wilcox, Milletlerarası anlaşmaların tasdiki (1935) s. 233-333. Hackworth'un Külliyyatında cilt V. s. 396 da tekrar neşredilmiştir.

[18] Birleşmiş Milletler Dokümanları, E/155 s. 39-42.

leşmiş Milletler Genel Kuruluna ileri bir teşrii görev emniyet etmeleri, mümkün bulunurdu. Herhalde, bu zamana göre, yapılabileceklerin en fazlası orada yapılmıştır. Oy birliği kaidelerinin arzettiği sertlik ve güçlükler, çoğunluk sisteminin bazı şekillerde kabul edilmesiyle, hafifletilmişlerdir. Fakat çoğunluk sisteminin bazı şekillerde kabulüyle meydana gelen bu ilerleme, Genel Kurula tanılan hareket kudretinin azaltılmasıyla karşılanmış oluyordu.

Genel Kuruldan farklı olarak, Güvenlik Meclisinin, Şartın 25 inci maddesine göre harekete geçme kudreti ve kararlar almak salâhiyeti vardır [19]. Bu kudret ve salâhiyetler, bunların hazırlanmasına iştirâk etmek imkânına sahip olmayan Birleşmiş Milletler üyeleri hakkında hukukî mükellefiyetler teşkil ederler. Genel Kurul ile Güvenlik Meclisinin kudretleri arasındaki farkın, onların her birine ait faaliyet sahasında, harekete geçmenin müstaceliyeti bakımından farklı olan durumlarını aksettirmesi mümkündür. Güvenlik Meclisinin mühim anlarda anı kararlar vermesi muhtemeldir, halbuki, mahiyet itibariyle uzun zamana mütevakıf olan mükellefiyetlerin yeni devletler hukuku kaideleri şeklinde kabulü daha az müstaceldir. Bu sonuncu noktai nazarın tamamen doğru olmadığı keyfiyeti her halde yavaş yavaş gelişecektir. Bu arada Birleşmiş Milletler Şartı, Devletler hukukunun tedrici gelişmesi hususunda elverişli usuller ortaya koyacak bir vaziyet arz etmektedir.

### III. DEVLETLER HUKUKU VE İNSAN HAKLARI

Birleşmiş Milletler Andlaşması mukaddemesinde «İnsanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine olan imanı» nı bir daha teyit etmektedir. Andlaşmanın dokuzuncu bölümünde münderiç hükümlere nazaran Birleşmiş Milletlerin bütün üyeleri: «(a) Hayat seviyesinin yükselmesini, tam çalıştırmayı ve ekonomik ve sosyal alanda ilerleme ve gelişme şartlarını; (b) Ekonomik ve sosyal alanlarla sağlık alanındaki milletlerarası dâvaların ve bunlara bağlı başka dâvaların çözülmesini; fikrî, kültürel, eğitim alanında milletlerarası işbirliğini; (c) Irk, cins, dil ve din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetine bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini» temin hususunda ... «gerek beraberce, gerek tek başlarına, Teşkilâtla iş birliği halinde hareket eylemeği taahhüt ederler.»

[19] 25 inci madde şöyledir:

Teşkilât üyeleri işbu andlaşma gereğince Güvenlik Meclisinin kararlarını kabul etmek ve uygulamak hususunda mutabıktırlar.

Mezkûr, İnsan Hakları Şartına, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında geniş bir yer ayrılmış bulunmaktadır. Bu yaşama örnekleri ve şartlarının gerçekleştirilmesi şüphesiz bütün Devletleri faydalandıracaktır, fakat geniş mânasiyle bundan asıl faydalanacak olanlar münferit insanlardır.

Teamülen, bu ferdi ve sosyal hakların tesis ve himayesi mutlak suretle olmamakla beraber, esas itibariyle milli alanı ilgilendiren meselelerden sayılmıştır. Elli iki memleketin meriyette bulunan yahut son olarak meriyete konan Anayasasında din hürriyetinin tesisine matuf hükümler vardır. Kezalik elli beş memleketin halen mer'i bulunan yahut yeni meriyete konan Anayasasında söz serbestliğine; yedi memleketin Anayasasında fikir ve bilgilerin muhafazası ve kabulü serbestliğine müteallik sarîh hükümler sevk edilmiştir. Yine aynı şekilde Anayasalardan kırk yedisi toplantı serbestliğini, otuz dokuzu cemiyet kurma serbestliğini, ellisi, muhtelif derecelerde, âdilâne bir tarzda muhakeme edilmek hakkını teminat altına almışlardır. Kezalik, Anayasalardan otuz dördü keyfi tevkife karşı olan haklardan bahsetmektedir; halen mer'i veya henüz mer'iyete konan kırk milletin Anayasası, muhtelif derecelerde, bir eğitim hakkının varlığına dair hükümleri muhtevi bulunmaktadır. Çalışma hakkı sadece dokuz memleketin kanununda derpiş edilmiştir; on sekiz memleketin kanunu, münasip çalışma şartlarının tanınmasına dair hükümler sevk etmiştir; münasip gıda temini hakkı, şimdilik hiç bir Anayasa tarafından teminat altına alınmamıştır. Bununla beraber yirmi yedi memleketin Anayasasında sosyal emniyet veya sigortaya müteallik hükümler vardır; nihayet halen meriyette bulunan veya yeni meriyete konan kırk yedi devletin Anayasasında kanunlar tarafından müsavi surette himaye edilme hakkına dair hükümler mevcuttur [1].

Yukarıda mezkûr hakların Devlet içinde tanınmasının ağır bir tarzda vukubulması, keza bu hakların tesis ve bunlara riayetinin teminindeki farklılık, Devletlerarası hukuk alanında ferdin insanî ve sosyal haklarının tedricen inkişaf ettirilmesi bakımından olan güçlüğü açığa vurmağa yeter. Bununla beraber ferdin faydalanabilmesi ve himaye edilebilmesi için Devletlerarası Hukuk kaidelerinin daha özel bir surette ihdas edildiğine Milletlerarası münasebetlerde çok rastlanmaktadır. Mesele Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Amerika Devleti mümessilleri ara-

[1] Bu hülâsa, Amerikan Hukuk Enstitüsü tarafından tayin edilen Müteaddit Devletler Temsilcilerinden mürekkep Komitenin hazırladığı ve «Amerikan Siyasal ve Sosyal Bilgiler Akademisi Yılığında» nesredilen «İnsan Esas Haklarının Açıklanması» isimli etüdden çıkarılmıştır. (Ocak 1946, cilt 243, s. 18-26).



sında 28 Ekim 1931 tarihinde, Ankarada imza olunan ikamet ve seyahat mukavelesi buna bir misal olarak gösterilebilir. Bu mukavelenin hükümlerinden birine göre «âkit devletler tebaasından olup bunlardan birinin arazisinde bulunan hususî veya hükmi şahıslar hakkında — ikamet ve seyahata ve vergi ve adli salâhiyete müteallik meseleler dolayısıyla — Birleşik Amerika Devletinin Türkiyeye ve Türkiyenin Birleşik Amerika Devletine karşı, en ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi yapacakları» hüküm altına alınmıştır.

Bu alanda aktedilen en son Amerikan Andlaşması, 4 Kasım 1946 tarihli Birleşik Amerika Devleti ile Çin Cumhuriyeti mümessilleri arasında Nankin'de imza olunan dostluk, ticaret ve seyrisefain andlaşmasıdır. Bu andlaşmada teamüli hukuka dayanan birçok hükümlerden maada bir de şu yolda bir hüküm sevk edilmiş bulunmaktadır: «Her iki yüksek âkit devlet teb'ası, âkit devletler arazisinin her kısmında, hiç bir mümanaat görmemek şartıyla, ticarî veya sınaî teşebbüslere girişmek ve bu teşebbüsleri devam ettirmek; salâhiyetli makamlar tarafından icra mevkiine konan kanun ve nizamlarla yasak edilmeyen ilim ve eğitim işleriyle iştigal etmek; dinî ve insanlığa hizmet edici faaliyetlerde bulunabilmek; vatandaşlara hasredilmeyen her türlü mesleği icra etmek; lâzım gelen binaları iktisap, inşa, kiralama veya işgal etmek; lâzım gelen toprakları, ikamet, ticaret, sanat veya bir mesleğin icrası için yahut, defin, ilim, eğitim, din veya hayır işlerinin ifası için kiralamak; tabiiyetleri ne olursa olsun iş vermek üzere ajan ve memurları hizmetlerine almak hak ve imtiyazlarını, ve bu hak ve imtiyazları kullanabilmek için zarurî bulunan her işi yapabilmek salâhiyetini haizdirler. Yüksek Âkit Devletlerin teb'ası, faaliyetleriyle ilgili olarak çıkmış veya çıkacak ve salâhiyetli makamlar tarafından icra mevkiine konacak kanunlara uygun surette hareket etmek kaydı ile malik buldukları hak ve imtiyazlardan, aynı hak ve imtiyazları haiz diğer Âkit Devletler teb'asının istifadesi nispetinde, faydalanabileceklerdir».

Yine aynı andlaşmada mevcut diğer bazı hükümlere göre: «Yüksek Âkit Devletlerden her birinin topraklarının bütün kısımlarında, diğer Yüksek Âkit Devletin teb'asının şahsî ve malî devamlı surette himaye edilecek, emniyet altında bulundurulacak ve Devletlerarası Hukukun emrettiği bütün himaye ve emniyet şartlarından faydalandırılacaktır.» Mezkûr hükümle hemahenk olarak andlaşmanın diğer bir maddesine göre: «bir suçtan sanık olanlar, süratle mahkeme huzuruna çıkarılacak ve bunlar yetkili makamlar tarafından icra mevkiine konacak çıkmış veya çıkacak kanun ve nizamların tanıdığı bütün hak ve imtiyazlardan faydalandırılacaklardır.» Kezalik: «Yüksek Âkit taraflardan her birinin

teb'ası yahut manevi şahsiyet veya cemiyetleri, diğer Âkit Devletin topraklarındaki adli ve idari makamlara veya bu bapta salâhiyettar kılınmış mercilere başvurmak hususunda tamamile serbest olacaktır.» Bundan maada diğer bir hükme nazaran «Yüksek Âkit taraflardan her birinin teb'ası, diğer Âkit Devletin topraklarında ... vicdan ve ibadet serbestisini haiz olacaktır. Meğer ki bu faaliyetin âmme ahlâkını rencide edici bir mahiyeti ola.»

Birleşik Amerika Devleti ile Çin Devleti arasında aktedilen bu anlaşma henüz meriyete girmemiştir; fakat tasdik muamelesinden sonra, Birleşik Amerika Devletinde bulunan Türk vatandaşları dahi — 28 Ekim 1931 tarihli Türk - Amerikan anlaşmasındaki en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydı dolayısıyla — mezkûr anlaşmanın hükümlerinden aynen faydalanabileceklerdir. Bunun gibi, Amerika Devletinin «en ziyade müsaadeye mazhar millet» şartından faydalanmalarını kabul ettiği diğer Bütün Devletlerin teb'ası da bu anlaşmadan mihaniki olarak müstefit olacaklardır.

Yukarıda derpiş ettiğim, ferdin himayesine matuf hükümler, yeni değildir. Birçok Devletler arasında aktedilen anlaşmaların çoğunda ferdi faydalandırmağa matuf olan mezkûr ana formüller aynen dercedilmiş bulunmaktadır. Bu hükümlerin, ihlâle maruz kalmaktan ziyade, riayete mazhar olduklarını beyan etmem yerinde olur. Her ne kadar mezkûr hükümler, hikmeti vücutları itibarile, teb'anın mensup olduğu Devlete karşı haiz olduğu hakları değil «yabancıların hukukunu» husule getirmekte iseler de, anlaşmaların çoğunda yabancılar ile teb'anın hakları arasında bir müsavat tesis edildiği dikkate şayan bir tarzda belirlemektedir. Bu bakımdan Anlaşmalardaki hükümler, muhtelif Anayasalar tarafından teb'a lehine teminat altına alınmış olan hakların yabancılara bahşedilmesi mahiyetindedir.

Yabancıların istifadesi lehine olarak Devletlerin çoğu tarafından kabul edilen çeşitli anlaşma hükümlerine ilâveten, yabancıların himayesine matuf olan birçok teamüli hukuk kaideleri mevcuttur. Burada, ister Profesör Edwin M. Borchard'ın derpiş ettiği «Yabancı ülkelerde bulunan vatandaşların himayesi» [2], ister Mr. Alwyn Freeman'ın incelediği «Hakkı ihkaktan imtina dolayısıyla Devletlerin Milletlerarası alandaki sorumluluğu» [3] meselelerini ele alalım, diyebiliriz ki, Devletlerarası

[2] Edwin M. Borchard, «Yabancı ülkelerde bulunan tebaanın diplomatik himayesi veya Milletlerarası Dava Hukuku», (N. Y. 1913).

[3] Alwyn V. Freeman, «Devletlerin ihkakı haktan imtina dolayısıyla Milletlerarası sorumluluğu», (N. Y. 1938).

Hukuk İctihatlarının çokluğu bakımından bu kadar zengin alanlara rastlamak nadiren mümkündür. Milletlerarası Mahkemelerin binlerce kararı ikametgâh yeri Devletin Devletlerarası hukukun ihlâli mahiyetinde sayılan fiil veya ihmalleri dolayısıyla, yabancının mensup olduğu Devlete karşı Devletler Umumi Hukuku bakımından mes'ul olacağı prensipini iltizam etmişlerdir. 1930 tarihinde Lahey Kanunlaştırma Konferansı âzalarının dikkat nazarları birbirinden farklı kırk yedi çeşit «Hakkı ihkaktan imtina» halleri ihtiva eden mahkeme kararları veya diplomatik - uyuşmazlık hâdiseleri üzerine çevrilmişti. Bu münasebetle, «Yabancıların hakları»: kanunsuz yakalama ve tevkif, hapis esnasında haşin muamele, adli makamların huzuruna çıkmaktan men, adaletin tevziini sebepsiz yere geciktirme, muhakemenin sevk ve idaresinde aşikâr uygunsuzluklar, nihayet, yabancılara karşı suç işlemekten sanık olanlar aleyhine vaki takibatın hazırlık, duruşma ve cezalandırma safhalarında gerekli tedbirlerin ittihazında noksanlıklar, dolayısıyla müdafaa edilmişti.

Bu hakikat karşısında, Devletlerarası Hukukun münhasıran Devletlerarasında bir hukuk branşı olduğu yolundaki beyanın şumulünde, bu hukukun geniş bir kısmının aynı zamanda münferit şahısların da haklarını temine matuf olduğu mânası mevcut sayılmayacak olursa mezkûr hukukun mahiyeti hakkında yanlış bir zehabın husulüne sebebiyet verilmiş olur. Bu bapta dar görüş sahibi bulunanların noktai nazarlarının ihtiva ettiği hakikat «Yabancıların hakları» denilen hukukî rabitaların hakikaten Devletlerarası birer mükellefiyet şeklinde tezahür ettiğidir. Bir yabancının sakin bulunduğu yer Devleti, o yabancuya karşı hak ihkakından çekindiği takdirde, doğrudan doğruya yabancının mensup olduğu Devletin hukukunu ihlâl etmiş sayılır. Eğer, Birleşik Amerika Devletinde bulunan bir Türk vatandaşı, gıyabında aktedilen 1931 tarihli Türk - Amerikan mukavelesinde derpiş edilen himaye ve menfaatlerden mahrum kılınacak olursa, dar - görüş sahiplerine göre, burada hakkı ihlâl edilen Türk vatandaşı değil, doğrudan doğruya Türkiye Devletidir. Bize göre bu bapta ne söylenirse söylensin, burada, gereken adli himayeden mahrum kalmak suretile hakikî anlamında asıl zarar gören ferttir, bu hakikati inkâr etmeğe imkân yoktur.

Bazı mükelleflerin, fertlerin Devletlerarası Hukuk alanında hakları ve hukukî sıfatları olmadığı yolundaki dar zihniyeti «hukukî fosil» veya «hukukî animizm bakiyesi» [4] diye vasıflandırmalarına sebep, bunların dikkat nazarlarını daha ziyade ferdin kayıpları üzerine teksif etmeleri-

[4] Bak. Frederick S. Dunn, «Fertlerin Milletlerarası Hakları», Amerikan Devletlerarası Hukuk Cemiyetinin 1941 yılı mukarreratı, s. 14.

dir. Bana göre fert, gıyabında tanzim edilen hükümlerden bilfiil istifade imkânını haiz olduğu müddetçe, hak sahibi mi, yoksa hak mevzuu mu olduğu meselesi bir önemi haiz değildir. Fakat bu noktada bazı sorular hatıra gelebilir: (1) Acaba fert andlaşmalarda ve Milletlerarası teamül hukuku alanında mevcut olan ve gıyabında teessüs eden hükümlerden daima istifade edebilir mi? (2) Acaba ferdin mezkûr hak ve imtiyazlardan istifade edebilmesini temin için daha münasip bir çare bulmak mümkün müdür? (3) Nihayet acaba Devletlerarası hukuk branşı, mezkûr «yabancılara ait hakları» bütün insanlara teşmil etmeğe muvaffak olabilir mi? Yani bir vatandaşı kendi hükûmetinin müdahalesine karşı himaye edebilir mi?

Birleşik Amerika Devletinin mahkeme içtihatlarını ve diplomatik muhaberatını inceliyecek olursak, fert lehine, andlaşmalarla kabul edilen hükümlerin nadiren ihlâl edildiğini görürüz. Son seneler içinde gerek Birleşik Amerika Devleti tarafından yabancı Devletlere, gerekse yabancı Devletler tarafından Amerikaya gönderilmiş olan diplomatik protestoların azlığı, fertlerin, lehlerine tanzim edilen andlaşma hükümlerinden ekseriya tamamile faydalandıklarını ifade eden menfi bir delil mahiyetindedir. Öte yandan gerek Birleşik Amerika Devletinin mahkeme içtihatlarının tetkikinden, gerekse Lauterpacht'ın «Yıllık Devletlerarası Umumi Hukuku Külliyyat ve İctihatları» eserinin muhtevassından, yabancılar hukukunun ihlâl edildiği hallerin ekserisinde, mahkemelerin bunun münasip bir tarzda tamirini karar altına aldıkları müspet bir delil açıklığı ile belirmektedir.

Bilâkis milletlerarası teamül hukukuna bir nazar atfedecek olursak görürüz ki, son yüz yıllık mahkeme içtihatları, fert lehine mevcut olan hakların birçok defalar ihlâl edildiğini ispat etmektedir. Maamafih aynı içtihatlar, mezkûr hakların Devletlerarası hukuk alanında kat'î surette kökleştigiine de bir delil teşkil ederler. Vakıa, vatandaşların yabancı ülkelerdeki himayesi bazen kuvvet ve siyaset mülâhazalarına dayanmıştır. Ferdin, yabancı bir devlete karşı olan davasını müdafaa etmek üzere mensup olduğu devleti icbar hususunda bir «hakkı» olmadığı da bir hakikattir. Şu halde burada kendimize şu soruyu sorabiliriz: Acaba, ferde, bu sıfatile, ihlâl edilen hakkını tamir ettirmek için, mütecaviz Devlete karşı milletlerarası bir mahkemeye müracaat hususunda bir hak tanınması keyfiyeti durumunda bir düzelme husule getirir mi?

Bu noktada, derhal itiraf edelim ki, siyaset ve kuvvetin bu dünyada hâlâ mutlak bir âmil mahiyetinde bulunması dolayısıyla, vazettiğimiz soru üzerinde durmanın temin edeceği faide çok nazardır. Billfarz Devletleri, aleyhlerine fertler tarafından Milletlerarası bir mahkemede taki-

bat yapılmasına müsaade etmeleri hususunda ikna etsek bile, ferdi böyle bir davayı, kendisini daha ilk andan itibaren «milletlerarası haklarından» mahrum etme iradesini izhar eden bir devlete karşı kazanmasının temin edeceği falde, her halde pek büyük olamaz.

Zannıma göre, ferdi Devletlerarası hukukun bir süjesi yapmak isteyenlerin gayesi, onun durumunu yabancı bir hükûmete karşı temine matuf olmaktan ziyade, haiz olduğu «*insan haklarını*» kendi hükûmetine karşı tesise müteveccihdir. Nazi tatbikatının insanın şeref ve değerine karşı gösterdiği istiskar, bu isteği kuvvetlendirmeğe yaradı, bununla beraber Hitler Almanyasının ümitsiz fertlerinin üstüne «Devletlerarası hukuk süjesi» etiketinin konmasının, vaziyeti ne dereceye kadar düzeltebileceği düşünülmeye değer. İşte meselenin en çok merak uyandırıcı noktası budur. Acaba devletlerarası hukuk ilmi veya devletler camiası, hükûmetlerin fertten nez' ettikleri ferdi hakları teminatı altına alabilecek durumda mıdır?

Birleşmiş Milletler Andlaşması bu noktaya kısmen cevap vermektedir. Münferit bir şahsın, haiz olduğu «insan haklarından» hükûmeti tarafından mahrum kılınmasından doğacak durum, andlaşmadaki ibare veçhile «barışın bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mahiyette bir uyuşmazlık» teşkil edemez. Böyle bir meselenin umumiyetle ve esas itibariyle iç hukuku ilgilendirir mahiyette telâkki edilmesi muhtemeldir. Fakat eğer, vatandaşlardan büyük bir grubunun bir devletin fena muamelesine maruz kalması dolayısıyla insanlık ve adaletin icapları ihlâl edilecek olursa, bilhassa fenalık gören kimseler ekseriyetinkinden farklı bir ırka mensup bulunmaları halinde, hasıl olacak durum milletlerarası barış ve nizamı daha ziyade tehdit edici mahiyette sayılmaktadır.

Zannıma göre, maksadın gerçekleşmesi bakımından, konferansın başında bahis mevzuu ettiğim andlaşmanın hükümleri, ferdi devletlerarası hukukun bir süjesi derecesine yükseltme gayretlerinden de daha ziyade ümit verici mahiyettedir. Birleşmiş Milletler teşkilâtı, insan haklarına mütedair hukuk ve teamül mevzuu etrafında şimdiden yazı toplamıya başlamıştır. Birleşmiş Milletler teşkilâtının çalışma ve faaliyeti, milli kanunlaştırma faaliyetleri üzerine büyük bir tesir ikına namzettir, ve bu keyfiyet bir çok milletlerarası andlaşma ve ölçülerinin milli mevzuat tarafından kabulünü müeddi olabilir.

Devletlerin çoğunun kendi ahalisinin refahını temin ve arttırma gayesini güttüğü kaziyesinden hareket edecek olursak bu noktada yanılmış olmayız. İnsan refahını teminle ilgili problemlerin çoğu, devlet hudutlarını aşar. En iyi niyetlerle hareket etse bile bir Devlet, tek başına, ahalsini salgın hastalıklardan veya uyuşturucu maddelerin kanuna aykırı

surette ithalinden koruyamaz. İşsizliğin, hayat seviyelerinin yükselmesi- nin, insan haklarının, ve esas serbestliklerin devlet hudutlarını aşan meselelerden olduğu gitgide daha ziyade tebarüz etmektedir. Devletlerarası hukukun bu alanlarda şümüllü ve tedrici bir inkişafını beklemek isabetli olur.

#### IV. DÜNYA HÜKÜMETİ PROBLEMİ

Müellif John Morley *Tahkim Hakkında* isimli eserinde der ki: «Siyasette muvaffakiyetin sebebi diğer bütün sanatlarda olduğu gibi, her şeyden evvel mevzuâ hâkimiyet ve bunun yanında mevzuun icaplarına karşı müsamahalı harekettir ... Siyasette mantıkî tekâmül peşine koşmak politikacının iştiğal ettiği mevzuu teşkil eden sosyal bünyeden habersiz olmak demektir. Gerek fikir, gerekse sosyal teşkilât alanlarında esaslı bir değişiklik teşkil etmeyen tahavvüllere önem vermemek akılsızlıktır» [1].

Birleşmiş Milletler andlaşması 24 Kasım 1945 de, yani imzalanmasından itibaren dört ay geçmeden meriyete girdi ve bugün Amerikan eski Dış İşleri Bakanı Byrnes'in dediği gibi «Devletler hukukunun bir cüzünü teşkil etmektedir.» Andlaşmanın birçok boşlukları ihtiva edişi bir ihmal eseri değildir. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının, iş göreceği siyasî muhte daha sıkı surette intibak edebilmesini temin maksadiyle, bu boşluklara kasden meydan verilmiştir [2].

Andlaşmanın imzalanması ile meriyete girmesi arasında geçen zaman zarfında insan oğlu atom enerjisini kendi hemcinsini imha etmek üzere kullandı. Bu kudretin ilk önce hürriyet dâvası için kullanılmış olmasının hasıl ettiği ferahlığa rağmen, insan zihni, silâhın tahribkâr mahiyetini göz önünde bulundurarak bunun bir gün başkaları tarafından köleliğin tesisi için kullanılabileceğini düşünmekten geri kalamazdı. Atom çekirdeğinden doğan enerjinin hesaplâ ölçülebilir tesirleri, kısa zaman içinde, tasavvurun üstünde neticeleri haiz olmağa namzet bulunmasına rağmen, bazı hususlar vuzuhla anlaşılmakta idi. Bir kerre atom enerjisinin geniş bir çevrede inkişaf ettirilmesi imkânlarının sadece bir veya iki devletin inhisarı altında kalamıyacağı sezilmekte idi. Kezalik, atom silâhlarına karşı müdafanın nasıl kabil olabileceği kestirilemiyor-

[1] John Morley, «Tahkim hakkında» (Londra: Chapman ve Hall, 1874) s. 175 - 76.

[2] Bak. John Foster Dulles, «Genel Kurul», Dış İşleri (cilt 24, N. 1, Ekim, 1941), s. 5 - 6.

du. Bundan maada atom bombası emsalsiz tahrip kuvveti dolayısıyla son derece ucuz bir silâh sayılabilirdi. İnsanlar bu silâhı kontrol etme imkânlarına malik olmadıkça beşeriyetin bir gün harabiyet ve sefalete sürükleneceği muhakkaktı.

Buna mukabil bombanın husule getirebileceği siyasi neticeler o derece vuzuhla kestirilemiyordu. Acaba korkudan âri yaşama hürriyeti millî hürriyet ananelerine galebe mi çalacaktı? İlim diyarında atom bombasının zuhuruna muntazır olarak beşeriyette bir dünya hükûmeti teesüs edecek mi idi? Herkesin düşüncesi bu noktalar üzerine toplanmıştı. Atom fiziği uzmanları, yüksek divan yargıçları, radyo tefsircileri, gazeteciler, hattâ kollej başkanları, bir dünya devleti, bir dünya hükûmeti, mahdut bir dünya hükûmeti veya bir yarı dünya hükûmeti lehine beyan-nameler neşrettiler. Faal ve gayrıfaal kimyevî cisimleri insanın kontrolü altına girecek bir şekle ircaa alışmış olan atom bilginleri, insanlık problemini aşağı yukarı fennî bir problem nazarı ile ve büyük bir iyimserlikle karşılamakta idiler. «İkiden biri — yahut diğeri» parolasını takip eden mantıkçılar siyasi meseleleri halledebilmek üzere tecrübe yerine mantığı ikame etmek teşebbüsünde bulundular. Fakat, beşeri fenalıkların izalesine çare olarak bir dünya hükûmeti kurulması tasavvurunda bulunanlar arasında — bir noktadan diğeri noktaya nasıl geçileceğini — bir dünya hükûmeti tasavvurunun nasıl gerçekleştirilebileceğini düşünenlerin sayısı pek küçüktü. Andlaşmalara karşı itimat caiz olmayacağını ilân etmek moda olmuştu, bununla beraber muhtelif devletler, aralarında her gün yeni yeni andlaşmalar akdetmekte idiler; hattâ sepi-tik olanlar bile şu veya bu tarzda yeni «şart» lar tanzim etme lüzumunu ileri sürdükleri zaman, bilmiyerek kasdettikleri doğrudan doğruya yeni andlaşmaların akti idi.

Üzerinde durduğumuz problemi halletmek üzere daha henüz ele almış olan kimseler, bir dünya devleti kurma fikrinin ilk evvelâ «Egemenlik mefhumunun ortadan kaldırılmasıyla» gerçekleştirebileceğini iddia etmişlerdir. Siyasi ilimler alanında «liberal» mefhumu hariç «Egemenlik» terimi kadar yanlış anlaşılabilir ve suistimal edilen bir terim zikretmek pek güçtür. Acaba bu ortadan kaldırılması gereken «Egemenlik» nedir? Birleşik Devletler yüksek mahkemesince ittihaz olunan bir kararda yargıç Oliver Wendell Holmes, «Egemenlik bir olaydan ibarettir» demiştir. San Fransisco Birleşmiş Milletler Konferansında Brezilya Dış İşleri Bakanı, Egemenlikten bir devletin hassasiyetine dokunan bir mevzu olarak bahsetmişti. Sözlerini aynen zikretmemeye müsaade edilirse. *mumaileyh*: «Brezilya, *Egemenliğine* dokunulduğu zaman, harp mesuliyetini yüklenmekten aslâ tereddüt etmemiştir» diye beyanda bulunmuştur. Karl

Becker'in bu husus hakkındaki sözlerini tefsir eden Wendell Wilkie, egemenlik için «Bu biriktirilmesi değil, kullanılması gereken bir maldır» demiştir. Nihayet «halkın egemenliği», «kanunun egemenliği», «Devlet egemenliği» «Millî egemenlik» gibi ibareler hep, Karl Becker'in sözlerine atfen «mânası üzerinde çok düşünülmeden yazılan ve söylenen» ibarelerdir.

Yukarıda sözü geçen noktai nazarlar arasında müşterek olan vasıf tayin edilmek istenirse, denilebilir ki, bunların hiç birinde vuzuh yoktur. Acaba, egemenliğin ortadan kaldırılması ile yok edilen şey nedir? Egemenlik mefhumu esaslı bir surette incelenecek olursa, bunun olay veya fiili kuvvet mânasına gelmeyip, bir devletin hukuk alanındaki otoritesine dair birbirine az çok zıt olan bir nazariye veya telâkki tarzları serisinden ibaret bulunduğu anlaşılır. Bu nazariyelerden birine göre devlet, yargı veya yasama yetkisinin şâmil bulunduğu bütün hususlarda yegâne hukuk kaynağıdır; fakat bizatihi Devlet hak sujesi sıfatını haiz veya kanunî vecibelere tâbi olamaz. Bu telâkki tarzı, hukukun egemenliğinin tesisi için behemehal fiili kuvvet kullanmasını gerektirmez. Bir Devletin içinde hukuku fiilen tatbik etmek kudreti zamanla, hukuku - yapma salâhiyetinin bir tamamlayıcısı vasfını alır. Fakat hâkim diye anılan iki bağımsız devlet arasındaki durum aynı değildir. Bu devletlerden herhangi birinin kendi millî hukukunu kendi toprağında tatbik edebilmesi, bazen diğerinin ve belki de daha kuvvetli üçüncü bir devletin müsamaha göstermesine bağlı olur. Böyle bir halde hukuktan doğan kuvvetle fiili kuvvet arasında mevcut olan fark belirir.

Maamafih, Egemenlik mefhumunun diğer bir telâkki tarzı vardır ki bu zahiri bir karışıklığı mucip olmaktadır. Ya egemenliği devletin hukuk karşısında üstünlüğü mânasına alırız, bu bakımdan egemenlik devletlerarası hukukun inkârı sonuncuna varır; veyahut da her hâkim devletin diğer devletin egemenliğine karşı saygı göstermesi (meselâ, kanun koyma salâhiyetine karşı saygı) gerektiği prensipini bu mefhumun mânası içinde mevcut sayarız ki bu da Devletler Hukukunun tanınmasını mucip olur. Egemenliğin devletlerarası hukukun inkârını tazammun ettiği müelliflerden sadece bir kaçının eserinde yazılıdır. Buna karşılık bir yandan Devletlerin tatbikatta «sırf kendi dahili yetkilerini ilgilendirdiğini addettikleri» meselelerde hukuku yaratma veya tatbik etme yetkisini kıskançlıkla ellerinde tutma yolunda duydukları zaruret, öte yandan «Egemenliğe» karşı vaki her türlü tecavüzün, fiilen devletlerarası hukukun bir ihlâlî mahiyetinde sayılması keyfiyeti, milletlerarası adalet divanı yargıcı Anzilotti'nin egemenliği, «bir devletin üzerinde devletlerarası hukuktan maada hiç bir otoritenin mevcut olmaması»



şeklinde tarif etmesini haklı olarak mucip olmuştur.

«Egemenlik» teriminin bu derece birbirine zıt anlamları kavraması bu terimin siyasi münazaralarda kullanılması bakımından faydasızlığını açığa vurur. Egemenlik kavramının ortadan kaldırılmasından çok şey beklenmektedir. Egemenliği «bırakmak», «sınırlamak», «genişletmek», «oymak», «massettirmek», «nakdetmek», hususunda ileri sürülen ve çoğu tahlilci hukukcular nazarında tezatla dolu olan bu terimler dikkat nazarlarımızı hukukî otorite ve fiili kuvvet mefhumlarından çevirerek idrakimizi göz kamaştırıcı bir sembolizm bulutu ile kaplamaktan başka bir işe yaramamaktadır.

Bununla beraber, kat'i olarak tayin edemememize rağmen, sözü geçen kavramın muayyen bir anlamı olmak lâzımdır. Bilfarz egemenliğin ortadan kaldırılması neticesinde hukukî otoritenin ... Washington'dan New-York'a nakledilmek istenildiğini düşünebiliriz. Mücerret hukukî otoritenin Moskovadan dünya devletinin diğer bir merkezine bilfarz New-York'a nakledilmesi Avrupa-Asya kıtasında mevcut kuvvet merkezlerinin mihanikî olarak ve hissedilir bir tarzda yer değiştirip değiştirmeyecekleri sorulmaya değer. Yani, diğer bir ifade ile, hem hukukî otoriteyi ve hem de fiili kuvveti haiz bulunmak ve aynı zamanda dünya işlerini idare edebilmek üzere bir dünya devleti nasıl kurulabilir?

Gerek Sovyet Rusyanın, gerekse Anglo-Amerikan kütlesinin fetih sayesinde bir dünya devleti kurmaları mümkündür. Mezkûr devletlerden birincisi girip yerleşme, tehdit ve zor kullanma sayesinde belli bir zaman zarfında yer yüzündeki egemenliğini o derece kuvvetlendirebilir ki bir dünya harbini kolaylıkla müeddi olarak bir komünist dünya devleti kurmaya muvaffak olabilir. Öte yandan Batı Devletlerinden Anglo-Amerikan kütlesi de acele ettiği takdirde, atom bombası inhisarından faydalanarak zorla bir dünya devleti tesis edebilir. Maamafih böyle bir programın gerçekleştirilmesinde yegâne kolay olan şeyin zaferi kazanmaktan ibaret bulunduğuna da şüphe yoktur. Fakat her iki ihtimalde de medeniyet merkezleri mahvedileceğinden ve bir dünya devleti kurmaktan maksadın atom harbini önlemek olduğu aşikâr olduğundan bu gibi oyunlara girişmenin temin edeceği faidenin ne olacağı düşünülmeğe değer.

Mevcut devletler arasında karşılıklı muvafakati temin suretile bir devlet kurulması fikri de aynı şekilde batıldır. Böyle bir teşkilâtın, üzerinde kurulabileceği hukukî temel, bir andlaşmadan başka bir şey olmaz. Bu andlaşmanın bağlayıcı kuvveti doğrudan doğruya, dünya hükûmeti tezi müdafilerinin kabul etmedikleri ve yerine «dünya hukuku» diye isimlendirdikleri müesseseyi ikame etmek istedikleri, milletlerarası andlaşmalar hukukuna dayanır. Şüphesiz böyle bir temel üzerine millet-

lerarası bir hükümetin kurulmasına imkân vardır — nitekim bu böyle de olmuştur — fakat aynı şey bir dünya devletinin kurulması için varit değildir. Çünkü nihai hukukî otorite ve fiili kuvvetin başkalarına kat'î olarak devredilmesi mümkün olamaz.

Gelecek yıllar içinde bir «Şart» ile yürütme erki, yasama yetkisi, yargı hakkı ve yönetim kudretile mücehhez bir dünya devletinin kurulmasına imkân olduğu düşünülse bile mezkûr devletin hukukî otoritesi ile siyasî realiteler arasındaki boşluk o derece büyük olur ki bunun faydasızlığı muhakkak sayılabilir. Sosyal hayat sadece hukuk ve hükümet müesseseleri ile tanzim edilmiş değildir, bunun yanında örf ve âdet, anane, ahlâkî ve dinî telâkkiler, siyasî ve ekonomik ideolojiler, aynı nispette yer alır [3]. Bir dünya devletinin teessüsü bugünkünden daha ileri bir inkişafın vukuuna bağlıdır. Bu gelişmenin her bir safhasında hukukun sosyal ve siyasî hakikatlere kök salmış olması lâzımdır. Aksi takdirde vaziyet Kellog paktındaki duruma düşer. Bugünkü durumuna nazaran Birleşmiş Milletler Teşkilâtında mevcut olan noksanlar bile onun esas realitelere karşı olan uygunluğunu teyid ederler. Maamafih yeni bir merhaleye doğru olan inkişaf şimdiden göze çarpmaktadır. Güvenlik Meclisinin, Sovyet - İran anlaşmazlığı üzerindeki kazaî yetkisini, ilgili iki devletin arzusuna rağmen devam ettirme kararı, milletlerarası teşkilâtın bir tekâmül eserini, ve üyelerinin zararına olarak, kendi otoritesini nasıl artırdığının bir örneğini teşkil eder. Bundan maada veto imtiyazına karşı gitgide artan tazyik atom bombasının, siyasî imkânları mevcut hukukî tekniğin ilerisine götürüp götürmeyeceğini belli edecektir. Kezalik vukuu umulan tekâmül neticesinde Birleşmiş Milletler Teşkilâtında bağımsız olmayan devletlerin sayısı da arttırılabilir. Bir de yasama çalışmalarındaki tedricî bir inkişaf sayesinde — tasdik muamelesi de bir yana bırakılarak — üye devletleri bağlayıcı bir mahiyeti haiz olacak hukuk kaidelerinin muayyen bir ekseriyetle kanun haline çevrilmesi de mümkün olabilir. Hattâ aynı şekilde, muayyen şahıslar üzerinde müessir olan bağlayıcı hukuk kaideleri tespitine de imkân vardır. Bir tekâmül merhalesi sayesinde ve hukukla sosyal realite arasındaki boşluğun fazla derinleşmesine müsaade edilmemek şartile, milletlerarası teşkilât, tedricen evvelce hiç zaman haiz olmadığı bir otorite ve kudrete sahip kılınabilir. Bu suretle hukuk nazariyatı bakımından tam bir inkılâp mahiyetinde sayılabilen ve bir dünya devletleri kurulmasına matuf bulunan nihai bir

[3] Bak. Dietrich Schinder, «Contribution à l'Etude des Facteurs Sociologiques et Psychologiques du Droit International». Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de La Haye, Cilt 46 (1933) s. 237.

merhaleye, fiiliyatta büyük bir değişiklik hissedilmeksizin ulaşmak mümkün olur.

Burada şu hususu kaydetmek lâzımdır ki, yukarıda sözü geçen düşünüş tarzı, dünya devleti veya dünya hükûmeti müdafileri nazarında bir küfür mahiyetindedir. Filhakika Thomas K. Finletter [4], bir makalesinde bu bapta atılması gereken ilk adımın doğrudan doğruya «Hukuk egemenliğinin tesisine matuf olması gerektiğini» yazmaktadır. Fakat aynı yazının biraz ötesinde, müellifin fikrini âdeta değiştirdiğine, ve hukukun varlığını önceden bir hükûmetin kurulmasına bağlı kıldığına rastlanmaktadır. Müsaade edilirse sözlerini aynen zikredeyim: «Hukukun hâkimiyetini tedrici surette tesis etmek fikrine kapılmaktan çekinmeliyiz ... tedricilik istenen gayenin gerçekleşmemesi için tam sebeptir. Tedricilik şikkında şu yanlışlık vardır ki ... mezkûr şikkı iltizam edenler bu bapda atılacak ilk adımın aynı zamanda en son adımı da teşkil etmesi gerektiğini anlayamamaktadırlar; gerçekten bir devletin milliyetçi müdafaa imkânlarından vaz geçebilmesi için ilk önce ... emniyetini teminat altına alması lâzımdır». Bu beyandan eğer bir mâna çıkarmak icap ederse kanaatime göre bunun aşağı yukarı ifade ettiği anlam bir dünya devletinin teessüsüne imkân olmadığıdır.

Burada bir dünya devleti teessüsünü bu nazariye taraftarları için cazip gösteren bazı farzîyeler üzerinde mütalâa yürütmek yerinde olur. Bir kerre mevzuubahs kimseler bir dünya devletinin behemehal demokrasi mahiyetinde olacağını nereden bilirler? [2]. Eğer yeryüzünde mevcut nüfusun iki milyar olduğu kabul edilecek olursa, bu miktardan bir buçuk milyarının ya demokratik bir hükûmet şekli olan devlet veya ülkelerde sakin bulunmadıklarını, yahut ta siyasî demokrasi ile taban tabana zıt olan nizamlar altında yaşadıklarını göstermeğe en basit ve iptidai hesap kaideleri bile yeter. Demokratik bir hükûmet rejimi altında yaşayan insanların yekûnu 500.000.000 dan az olup bu miktar ise dünya nüfusunun ancak dörtte birini teşkil eder. Hattâ biz bütün insanların kalben demokrat olduklarını kabul etsek bile, bu kimselerin içinde doğup büyüdükleri dünyanın, cahillik, okumazlık, faaliyetizlik, ekseriyet kaidesine karşı fiili ve idealist husumetten tereküp eden, bir anane ve siyasî realiteler dünyası olduğunu asla ihmal etmemeliyiz. Kezalik halkın iradesi üzerine kurulmuş bir dünya yasama sisteminin gerçekleştirilmesine imkân olduğunu farzetsek bile, böyle bir faaliyet karşısında, muayyen bir seviyeye ermiş ve muayyen evsafı haiz bir topluluk bulmak mümkün olamı-

[4] Thomas K. Finletter «Dünya hükûmeti hakkında tarife», The Atlantic Monthly mecmuası (Mart 1946) s. 53 - 60.

yacaktır. Halbuki bir hükümet mekanizmasının lâıkiyle işliyebilmesi için bu, asgarî bir şart mahiyetindedir. Bu vaziyet karşısında dünya iktidarı keyfî bir tarzda hareket edecek olan bir kaç kişinin eline tevdi edilmiş olur. Gerhard Niemeyer'in yazdığı gibi «üzerinde icrayı hükümet edeceği toprakların genişliği dolayısıyla bir dünya devleti ... halkın iradesine dayanmaktan ziyade muayyen kıstaslar üzerine kurulmuş olacak, ve bu itibarla da kültürel bakımdan her hangi diğer bir hükümetten daha zalim bir mahiyeti haiz bulunacaktır. Mezkûr hükümet hudutsuz yardım kaynaklarına dayanabileceğinden ona karşı herhangi bir milletin ahalişi çaresiz bir azlık teşkil edecektir. Bu suretle bir dünya hükümetinin iktidarı mevcut herhangi [5] ... bir millî hükümetinden çok daha mutlak olacaktır. Bu tarzda gayrimütecanis bir hükümet yahut bir hükümet mutlakiyeti karşısında kuvvetin hukuk tarafından frenlenmesine aslâ imkân olamayacaktır.

Yukarıdaki maruzat tek bir dünya devleti lehine bir takım iddiaların daha öne sürülmesini mucip olmaktadır. Bir müellife göre siyasi varlıklar hâkimiyetlerini kaybetmekle daha büyük varlıklarla birleşme yüzünden aralarındaki muharebeler de mihanikî olarak son bulur. Bu düşünüş tarzının dahilî harpleri derpiş etmediği anlaşılmaktadır. Harp kelimesini dahilî harp terimine kalbetmekle bir şey kazanılmış olmaz. Diğer bazı müellifler harbi yasak eden bir kanun çıkarmak ve «dünya cemaatinin müşterek kudretini» veya «faik askerî kuvvetini» bu kanuna yardımcı kılmak fikrini öne sürerler, Maalesef bu müşterek kudret veya faik askerî kuvvetin coğrafi bir yeri yurdu olmak lâzımdır, bu böyle olunca mezkûr kuvvetin hakikatı halde Rus, Amerikan veya diğer millî bir gruba ait bir kuvvetten ibaret bulunacağı belirecektir. Vakıa dünya hükümeti taraftarlarının iddiası artık bir Rus devletinin mevcut olmayacağı merkezindedir. Fakat bu Rus milletinin de ortadan kalkacağını ifade etmez. Rus milleti hâlâ Ruslar gibi düşünecek ve Rusların inandığına inanacaktır; hattâ belki de Ruslar gibi hareket de edecektir. Demek oluyor ki, bir dünya devleti mevcut olsa da, yine siyaset yeryüzünden kalkmayacaktır. Siyaset, iktidarı elde etmek için mücadeledir. İnsanların, milliyetçilik, siyaset ve ekonomi hakkında dar fikirlere sahip buldukları her yerde, müşterek kudretin mihanikî surette tatbiki tasavvuru tıpkı bugünkü gibi bir kuvvet politikası mahiyetini haiz olacaktır. Bu münasebetle bir dünya hukukunun fertlere doğrudan doğruya tatbik edilebileceği ve bu itibarla arzın heyeti umumiyesinde mer'î olmak

[5] Gerhard Niemeyer, «Kuvvete dayanmayan Hukuk: Devletlerarası Hukukta siyasetin rolü» (Princeton Üniversitesi Matbaası, 1941), s. 387.

üzere girişilecek siyasî, ekonomik veya sosyal yasama faaliyetlerine karşı teşkilâtli bir millî mukavemetin gösterilmesine imkân olmayacağı yolunda serdedilen fikirler de aynı sebeple batıl olmak lâzımdır. Hülâsa, bir dünya devletinin kurulması dolayısıyla fertlere doğrudan doğruya tatbik edilecek kanunlar isdarına, dünyanın kuruluşundan beri insanları uğraştıran meselelerin halli için kaideler vaz'ına, ve bütün bu kaidelerin tatbik edilebilmesi için müeyyideler tesbitine matuf olan her inanç — şu aslı farziye üzerine müesses bulunmak lâzımdır ki — yukarıda sayılan bütün şıkların bir dünya hükûmeti tarafından muvaffakiyetle gerçekleştirilebilmesi için daha daha evvel dünyanın ve bunun içinde bulunan insanların tabiatlerinin bu muvaffakiyeti mümkün kılacak tarzda değişmesi lâzımdır.

Bu düşünüş tarzı, bir dünya devleti görüşünü müdafaa etmemekle beraber «mahdut bir dünya hükûmeti» taraftarı olan kimseler için tatmin edici mahiyette sayılmamakta, hattâ haksız dahi addedilmektedir. Bir kerre bu kimselerin, iddia ettikleri mahdut dünya hükûmetini alelâde dünya devletinden nasıl ayırd ettikleri sorulmağa değer. Meselâ Thomas Finletter, mahdut bir hükûmetin «bir harbi önlemek için gereken esas kuvvetlerle mücehhez bir hükûmet» olması lâzımgeldiğini söyledikten sonra, yazısının diğer bir kısmında «sıkı surette kayıtlanmış bir kudrete malik bir üstün devlet» ten bahsetmektedir. Buradaki karışıklık sadece lâfzî değildir. Hem hukukî, hem de siyasîdir. Gerçekten muayyen bir devletin hukukî mahiyetini tayin eden cihetin, o devletin sarfeylediği kuvvetlerin miktarı olduğu zannedilmemelidir; asıl mühim olan bir devletin kendi otoritesinin hudut ve şumulünü bizzat tayin edebilmesidir. Eğer Finletter'in «mahdut bir dünya hükûmeti» diye isimlendirdiği «hükûmetin» kendi salâhiyetinin şumul ve hududunu bizzat tayin edebilmesine imkân varsa, ve bu hükûmet, yine mezkûr müellifin tabiri veçhile, «millî devletlerden üstün» bir mahiyeti haiz ise bu, kendi merkezî hükûmetine sırf harbi önlemek salâhiyetini veren bir dünya devletinden başka bir şey değildir. Hukuken dünya devletine mütenazir olan şey «dünya hükûmeti» değil «milletlerarası hükûmettir» ve bu sonuncunun otoritesi doğrudan doğruya andlaşmalarla tanınır ve kayıtlanır. Halbuki Finletter bu tenazuru şiddetle reddetmekte ve bilfarz Rusyanın bir «mahdut dünya hükûmeti» kurulması fikrini kabul etmemesi halinde «kalan devletlerle bir devletler - üstü hükûmet kurulması mütalâasını» öne sürmektedir. Bu ise bir dünya yerine iki dünya tesis etmekten başka bir şey olamaz, hattâ biz böyle bir felâkete o kadar yakın bulunmaktayız ki bunu teşvik etmek hiç de akıl kârı sayılamaz.

Sovyet Rusyayı batı dünya devletlerinden ayıran ciddi me -

seleler sırf yazılı bir vesikada bulunan kelimelerin değiştirilmesi ile hallolunmaz. Birleşmiş Milletler andlaşması bu bapta münasip bir takım usulleri havi bulunmaktadır. Andlaşmada ancak izi bulunan, bu birkaç hal çaresini ele alarak yorulmak bilmiyen bir sebatla bunları işleyip işe yarar bir hale koyabiliriz. Birleşmiş Devletler şıkkı kabul edilmeyecek olursa karşımıza çıkacak olan şey, bir dünya devleti değil, bir keşme-keştir.

## V. ATOM ENERJİSİNİN MİLLETLERARASI KONTROLÜ

Atomun çekirdeğinde mevcut olan enerjiyi meydana çıkarmakla, fizik bilginleri, beşeriyeti bir kuvvetle karşılaştırdılar. Bunun kudretinden iyilik veya fenalık için istifade edilmesi keyfiyeti, muhayyile hudutlarını aşmaktadır. Devletler Hukuku ile meşgul olanlara, kendilerinin alışkın olmadıkları nisbette müstacel bir vazife düşmektedir. Bu vazife, atom kudreti gibi esaslı bir kudretin kullanılmasının milletlerarası bir kontrolla tanzimi vazifesidir. Meselenin ilmî, hukukî ve siyasi cepheleri vardır.

Siyasi cephelerile karşılaştığımız zaman, meselenin hudutlarının tarif ve tesbitinin kabil olduğunu hayretle müşahede etmekteyiz ve bu bakımdan talihliyiz. Burada *atom enerjisinin milletlerarası kontrolü* hakkında Amerika B. D. Dış İşleri Bakanlığı için, bir mütehassıslar heyeti tarafından hazırlanmış olan raporu zikretmeme müsaade ediniz. Raporda şöyle denilmektedir:

«... eğer yarın veya bundan bir sene sonra atom enerjisinin, killi topraktan veya demirden veyahut diğer adı bir maddeden çıkarılmasının mümkün olacağını makul bir surette, ümit edebilirsek, ... bu enerjinin suiistimal edilmesine karşı korunma meselesi, çok geniş mikyasta güçlükler arzedecektir. Fakat vaziyet böyle değildir. Üzerinde durulmaya lâ-yık yegâne ilmî gerçek, emniyet bakımından, patlayıcı maddeler veya kudret elde etmek için parçalanabilecek maddelerin istihsalinde uranyumun geniş nisbette elzem olduğu şeklinde açıklanmaktadır. Bu vaziyetin ifade ettiği mâna, milletlerarası tesirli bir kontrol hususunda, kendisini gösterecektir [1]. Her ne kadar uranyum ve toryum nadir maddeler değil iseler de, dünyanın, ancak pek mahdut sahalarında yüksek nisbette toplanmış olarak meydana çıkmaktadırlar. Rapor şunu da ilâve ediyor:

[1] Atom enerjisinin Milletlerarası kontrolüne dair rapor, 16 Mart 1946, Dış İşleri Bakanlığı neşriyatı.

«Atom enerjisi için iptidai maddeler elde etmeye yarıyan ve en sonunda kontrol altına alınmaları icap eden sahaların nisbeten mahdut olduğunu bu vaziyet anlatacak gibi görünmektedir.» Buna müşabih olarak, atom silâhları veya atom kuvveti imaline lâzım olan parçalanabilen maddelerden kâfi miktarda elde edilmesi için bugün yapılan istihsal o kadar büyük ilmî ve teknik gayret istemektedir ki, bu vaziyet, kontrol meselesinin nisbetini kolayca küçültmektedir. Nihayet mütehassıslar heyeti şu fikirdedir ki «tehlikeli ve tehlikeli olmayan faaliyetleri birbirinden ayıran bir hat çizilebilir ve, bunun yapılması, milletlerarası faaliyet ile milli faaliyet arasında hudutların tesbit edilmesine imkân verir.

Bu elverişli âmillerin, diğer âmillikle beraber ve onların arasında mevcut olması, müşavirler heyetini, atom enerjisinin milletlerarası kontrolü için, cüretli ve müsbet bir proje teklif etmeye sevketti; buna nazaran atomun inkişafı için milletlerarası bir İdare (teşekkül) meydana getirilecektir. Bu idare dünyadaki uranyum ve toryum istihsaline sahip olacak veya onu tesirli bir surette kontrol edecektir; atom çekirdeğindeki enerjinin istihsali sahasında esaslı tehlike arzeden bütün faaliyetleri bu teşekkül idare edeceği gibi, «milletleri veya onların fertlerini müsaadeye tâbi olmak ve asgarî şekilde teftiş edilmek suretile, her türlü tehlikesiz faaliyetleri idare etmek üzere, yine bu teşekkül serbest bırakacaktır.»

14 Temmuz 1946 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri hükûmeti, temsilcisi Mr. Bernard Baruch vasıtasıyla, Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonuna, şunu teklif etti:

«Atomun inkişafı için Milletlerarası bir İdare vücuda getirilerek, atom enerjisinin meydana gelişinin bütün safhalarıyla, onun kullanılması, ve buna ait ham maddelerin elde edilmesi vazifesi bu teşekküle emanet edilmelidir. İdarenin vazifeleri arasında: şunlar da vardır:

- 1) Dünya emniyeti için tehlike arzeden atom enerjisine ait bütün faaliyetlerin idaresi, kontrol edilmesi veya İdarenin bunlara sahip bulunması.
- 2) Atomla ilgili diğer bütün faaliyetlerin kontrolü, teftişi ve bunlara izin verilmesi,
- 3) Atom enerjisinin faydalı surette kullanılmasının teşvik edilmesi vazifesi,
- 4) Müsbet mahiyetteki araştırma ve inkişafın icap ettirdiği mesuliyetler, idarenin, atom bilgisi hususunda ilk sırada gelmesini icap etmektedir. Bu suretle atom enerjisinin suiistimatini anlayıp kavrayacak ve binaenaleyh takip edecektir. Tesirli olmak için, idarenin kendisinin atom bilgisi ve atomun inkişafı hususunda dünyaya önderlik etmesi

icap etmektedir. Bu suretle idare, hukukî otoritesini, atom bilgisi hususunda önderliğe sahip olmakla elde ettiği büyük kudretle tamamlayacaktır» [2].

Esas teşkil eden bu teklifleri hazırlarken Mr. Baruch şunu da beyan etti ki, «İdare, atom enerjisi sahasında kontrolü ele almak için tam bir proje tesbit etmelidir»; atom enerjisine sahip, yahut hâkim olmak, müsaade etmek, ameliyeler yapmak, kontrol etmek, araştırmalarda ve idarede bulunmak gibi hususların salâhiyetli bir personel vasıtasıyla ve çeşitli şekillerle tezahür etmesi bu projede derpiş edilmiştir.» Keza Mr. Baruch'un beyanatı arasında şunlar da vardır: «Ekonomik projelerle, birçok devletlerdeki, fertlerin, teşekküllerin ve devletin münasebetlerinde, mümkün olduğu kadar az müdahale mevcut olmalıdır. Atom İdaresi dünyanın üranium ve toryum istihsali hakkında tam ve doğru malûmat elde etmek ve bunu böylece devam ettirmek için daimî surette nezarete bulunmalı ve bunları kendi hâkimiyeti altına almalıdır».

Mr. Baruch'un bilhassa belirttiğine göre, «atom faaliyetinin mürakabe edilmesine ait ehemmiyetli tedbirler, iptidai maddelerin sıkı surette kontrolü ile birleştirileceklerdir. Çünkü bu keyfiyet projenin temel taşı mahiyetindedir». İdare «tehlikeli miktarda, atomla ilgili parçalanabilen maddeler istihsal eden bütün tesisleri kontrol etmeli ve bu tesislerin istihsaline malik olmalı ve nezarete bulunmalıdır»; emniyet sebepleri dolayısıyla münhasıran İdareye emanet edilmiş bulunan faaliyetler cümlesinden olmak üzere, iptidai madde stokları ademi merkezileştirilmeli ve bütün dünyaya tevzi olunmalıdır; tehlikeli olmıyan faaliyetler ise, teftiş tâbi tutulmalı ve her halde İdare tarafından müsaade ve mürakabe altına alınmalıdır. Mr. Baruch, mütehassıslar heyetinin Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanlığına vermiş olduğu raporu takip ederek şunu ileri sürdü ki, esasta tehlikeli olan faaliyetlerin inhisarını milletlerarası dareye vermekle, teftiş güçlüklerinin nisbeti kolaylıkla indirilmiş olacaktır, çünkü, sebep ve saiklerinin ister meşru veya gayri meşru olması, tamamen bir tarafa bırakılsın, bir devletin atomla ilgili parçalanabilen maddelerle uğraşması ve bunların madenlerden çıkarılmasına veya istihsaline veyahut bunlara sahip olmağa müsaade etmesi keyfiyeti, gayri kanunî olacaktır. Sebep değil, fakat ameliye ve faaliyet hiç şüphesiz, gerçek bir tehlike işareti olacaktır.

Mr. Baruch şöyle devam etmiştir:

Atom enerjisinin inkişafını ve istimalini kontrol etmiye elverişli

[2] Birleşmiş Milletler Dokümanları, Atom enerjisi komisyonu resmi vesikalar külliyatı No. 1-14, Haziran 1946.



milletlerarası bir teşkilât vücuda getirmekle, devletler atom silâhlarının kullanılmasından vaz geçmelidirler; kontrol kaidelerinin ihlâlini milletlerarası cinayet olarak teşhir etmeli ve aşağıdaki hususlar için bazı cezaları lâyük görüp bunları da tesbit eylemelidir. Cezalandırılacak hususlar şunlardır: (1) Bir atom bombasına gayrı meşru surette sahip olmak veya onu kullanmak, (2) bir atom bombasında kullanılmağa elverişli atom malzemesine gayrı meşru surette sahip olmak veya bu malzemenin tefriki, (3) Milletlerarası atom idaresinin sahip olduğu veya müsaade etmiş bulunduğu herhangi bir tesise el konulması (4) Milletlerarası idarenin faaliyetlerine kasdî olarak müdahale (mürakabe salâhiyetini haiz olanların girip çıkmalarına yapılan müdahale buna dahil olacaktır), (5) Milletlerarası kontrol idaresinin vermiş olduğu bir müsaadeye aykırı olarak veya, böyle bir müsaadenin bulunmaması halinde, tehlikeli projeler meydana getirmek veya bunları tatbik etmek.

Mr. Baruch beyanatını şu şekilde bitirdi: «Tahripkâr maksatlar için atom enerjisini inkışaf ettirmemek veya kullanmamak hususunda yapmış oldukları resmî anlaşmaları ihlâl edenleri himaye etmek üzere Veto hakkının mevcut olmaması icap eylemektedir. Bir memleketin, harp kazandıran herhangi bir silâhı terketmeye hazır olmasından evvel ve bundan fazla olarak, bu silâhın terkinini temin eden sözleri mevcut olmalıdır. Yalnız atom sahasında mütecavizlere karşı değil, fakat bakteriyolojik, biyolojik silâhlar, gazler gibi diğer silâhları gayrı meşru kullananlara, ve belki de — neden olmasın? — harbin kendisine karşı, bir emniyet teminatı mevcut olmalıdır. Bu keyfiyet, harbin tasfiye edilmesi hususunda bizim hal tarzımızdır.

1946 Aralık ayının sonlarında Birleşmiş Milletler atom enerjisi komisyonu, Birleşik Amerika Devletlerinin tekliflerinin esasını sıfıra karşı 10 ile, oybirliğiyle kabul etti. Sovyetler Birliği ve Polonya oy vermekten istinkâf ettiler [3]. Sovyetler Birliği ile Polonya, atom enerjisi komisyonunun projesinin bazı hükümlerini kabul etmekle beraber, atom silâhlarının terki hususunda daha mahdut ve son derecede karışık olan Sovyet projesini tercih ettiler. Sovyet projesinin esası, Devletleri atom silâhlarını kullanmamaya icbar eden bir andlaşmadır. Bundan başka bu proje devletlerin atom silâhını istihsal etmelerini, buna malik olmalarını, veya bunu kullanmalarını «insanlığa karşı en mühim bir cinayet» olarak tesbit ve teşhir etmekte, fakat vazedilen bu mükellefiyetlerin icrasını her devletin millî mevzuatına bırakmaktadır. Mr Gromyko tarafından sunulmuş

[3] Bakınız: Birleşmiş Milletler Dokümanları, 3 Ocak 1947, Atom enerjisi komisyonunun Güvenlik Meclisine verdiği ilk rapor.

olan anlaşma tasarısı, her ne kadar atom enerjisinin silâhlarda kullanılmasının men'inden başka, bunun milletlerarası kontrolüne ve milletlerarası zorlama tedbirlerine dair hüküm ihtiva etmiyor isede, atom silâhlarını kanun dışı saymak gibi mahdut bir gaye için milletlerarası bir nezaret ve kontrol sistemi kurmak imkânını derpiş etmiştir. Bu milletlerarası sistem, Birleşmiş Milletler anlaşmasında Güvenlik Meclisince tanılan veto hakkına müşabih bir vetoya tâbi olacaktır.

Birleşik Amerika ve Sovyet projeleri muakeyese edilince, bunların hukukî temellerinin birbirlerine müsavi olduğunu belirtmek icap eder. Ne Birleşik Amerika teklifleri, ne de Sovyet projesi bir dünya devleti veya hattâ mahdut bir dünya hükûmeti derpiş etmiştir. Her iki projenin hukukî temeli, bir anlaşmadır. Bir anlaşma kendisini kabul eden devletler için haklar ve mükellefiyetler tesis eden bir devletler hukuku vesikasıdır. Böyle olmakla beraber, anlaşmanın hükümlerinin fertlere tatbik edileceğine dair hükümler konabilir.

Her iki projede teklif edilen anlaşmalar arasındaki esash fark, kararlaştırılmış olan hukukî mükellefiyetler ve bunların icrası için alınacak tedbirlerin genişliği hususundadır. Sovyet projesi, devletlerce atom silâhlarının kullanılmasının kanun dışı sayılması şeklindeki menfi vaziyete geniş bir şekilde münhasır olup, devletlerin millî mevzuatının atom silâhlarının imalini meneden kararlar almasını talep etmektedir. Maamafih bu gibi teşriî memnuîyetlerin hükûmetlere tatbik edilip edilmeyeceği sarih olmaktan uzaktır. Anlaşmaya yapılan ihlâllerin «insaniyete karşı en mühim (cinayet) cürüm teşkil edeceği» ibaresinin, Sovyet projesine ilâve edilmesiyle çok az bir şey ifa edilmiştir.

Diğer taraftan, Amerikan teklifleri müsbet bir mahiyeti haiz olup milletlerarası kontrolün nazariyesi ve tekniği bakımından büyük bir ilerleme kaydetmektedir. Sovyet projesi gibi, Amerikan projesi de, atom silâhlarının kullanılmasını kanun dışı addecek olup hattâ, kontrol kaidelerine karşı yapılacak bazı ihlâlleri «milletlerarası cinayet» addetmekle daha ileri gitmiştir». Bu suretle, yalnız atom silâhlarına gayrı meşru surette malik olmak veya onları kullanmak değil, fakat sırf bunlarla ilgili parçalanabilen maddelere izinsiz olarak sahip olmak veya imal etmek dahi, milletlerarası atom İdaresinin kontrolü altında olan herhangi bir mülke veya tesise el konulması veya İdarenin mürakabesine, imalâtına, veya diğer faaliyetlerine karşı herhangi kasdî bir müdahale gibi, milletlerarası cinayet (cürüm) addedilecektir.

Bu menfi hükümlerden ileri olarak, Amerikan projesinin müsbet bir mahiyeti mevcuttur. O da: yalnız atom bombasının değil, atom enerjisinin meydana gelmesinin ve kullanılmasının bütün safhalarının milletler-

arası bir teşekküle emanet edilmesi teklifidir. Devletlerin, hukukî otoritelerini bir milletlerarası teşkilâta havale ederek kendilerini onunla temsil ettirmeleri, yeni değildir. Bu her vakit vukua gelir; ve geçen asır, bu şekilde kollektif bir temsil vazifesi gören teşekküllerin tesisinde müterakki bir çoğalmaya şahit olmuştur. Atom enerjisi hakkındaki Amerikan tekliflerinin yeniliği, andlaşmayı akdeden devletlerin kendilerini temsil eden milletlerarası teşkilâta tamdıkları hukukî otoritenin arzettiği büyük genişliğe istinat etmektedir. İhlâllerin cezalandırılması için kaza salâhiyeti Birleşmiş Milletlerin diğer bir uzvuna havale edilmiş olsa dahi, atom enerjisi sahasında buna sahip veya hâkim olmak, müsaade vermek, idare etmek, imalât yapmak, teftiş etmek, araştırmalarda bulunmak, nezaret ve kontrol etmek vazifeleri, Milletlerarası atom idaresine bir inhisar mahiyeti bahşedecektir. Atom enerjisi sahasında bu gibi geniş mahiyeti haiz ve hükûmete ait kudretlerin devletlerce, milletlerarası bir teşekküle havale edilmesi ve bu teşekkülün devletleri temsil etmesi, millî hayatta alışılmış bazı vaziyetlere derin bir şekilde tesir edeceği gibi, millî politikasının tesbini de tesir altında bırakacak ve onu tahdit eyliyecektir. Bu sebeptendir ki Amerika tekliflerinin siyasi bakımdan neleri tazammun ettiğini gözden geçirmemiz icap eder.

Böyle cüretli bir teklifin, dünyanın Büyük devletlerinden birisi tarafından yapılmış ve diğer on devlet tarafından bir münakaşa zemini olarak kabul edilmiş bulunması keyfiyeti, milletlerarası düşünüş bakımından kaydedilen terakkileri gösterir. Tekliflerin kabul edilmesi her ne kadar gerçek değilse de, bunların kabulüne olan ihtiyaç belîğ bir surette tezahür etmektedir. Tekliflerin kabulü ihtimaline dair yapılan hesaplar, Sovyet Rusyanın etrafında toplanmakla beraber, milletlerarası atom idaresinin haiz olacağı kudretin tahlii, bunların tesbitine yardım edecektir. Bir devletin toprağı dahilinde gayrimenkul veya menkul olsun, mülkiyetin ve bunun kontrolünün milletlerarası bir idare tarafından tedvir edilmesi, nadir olmaktan uzaktır. Her ne kadar yabancı devletlerdeki sefaretlerin ve diplomatik olmayan âmme emlâkinin millî mülkiyet altında bulunmasından daha seyrek rastlanan bir vaziyet vardır ki, o da, devlet hudutları dahilinde Milletler Cemiyetinin ve diğer milletlerarası teşekküllerin emlâki için milletlerarası mülkiyetin ve bunun kontrolünün tesis edilmiş olduğudur. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından en son 1945 te milletlerarası teşekküllerin masuniyetlerine ait kanunun kabul edilmesi, diğer memleketlerde bunlara müşabih mevzuatın kabulü, ve Birleşmiş Milletler andlaşmasının hukukî ehliyetle imtiyaz ve masuniyetlere ait hükümlerinin üzerinde çalışılması, milletlerarası vazifelerin ifası için lüzumlu olan milletlerarası mülkiyete ve bunun kontrolü-

ne doğru gittikçe artan bir meylin işaretleridir.

Uranyum madenlerinin işletilmesi ve atomla ilgili, parçalanabilen maddelerin istihsalı gibi ameliye ve faaliyetlerin, milletlerarası bir idare altına alınmasına eski misaller bulmak daha güçtür, fakat buhran zamanlarında ulaştırma, gemicilik, ticaret, yardım ve sayılamıyacak kadar çok, diğer normal milli faaliyetler, milletlerarası kontrole tâbi tutulmuşlardır. Uyuşturucu maddelerin istihsalı ve seyrüseferin kontrolü için müsaade vermek hususunda edinilen milletlerarası tecrübe, oldukça mühimdir. Milletlerarası kontrolün bu şekillerinin hiçbirisi atom enerjisinin milletlerarası kontrolü için teklif edilmese dahi, bunların daha fazla incelenmesi faydalı bir surette yapılabilir.

Aynı şey, teklif edilmiş olan mürakabe sistemi hususunda da doğrudur. Amerika Dış İşleri Bakanlığına rapor vermiş olan mütehassıslar şu noktada anlaşmışlardır ki, atom enerjisinin milli hükümetler tarafından kontrol edilmeyen diğer suretlerle istihsalının üzerine vaz edilen bir milletlerarası mürakabe sistemi, yalnız başına, elverişli bir koruma çaresi olmayacaktır. Mütehassısların bu hususta başlıca yardımlarından bir tanesi, bir mürakabe sistemi dahilinde insanî âmillerin ihtimamla vazedilmesi olmuştur. Keza mütehassısların diğer bir telkini de, mürakabe vazifesini yapacakların mümtaz âlimler olması, ve bunların inzibatî vazifelerine ilâveten müsbet ve yapıcı faaliyetlerde bulunmalarıdır. Fakat bununla beraber, mürakabe tasavvur edilse bile, bunun atom İdaresinin milletlerarası kontrolü altındaki bölgelere, sanayi tesislerine ve haberlere hasredilmesine tabiatıyla imkân yoktur. Etraflarına «demir perde» çekmeğe ihtiyaç hisseden devlet adamları için mürakabe, lânet verici bir şey olacaktır.

Sovyet Rusyadaki ufak bir lider grubu hiç şüphe yok ki, atom bombasının siyasî mâna ve ehemmiyetini, ve bunun milletlerarası kontrolünden Rusyaya gelecek menfaatleri, idrâk etmiş bulunuyorlar. Atom silâhlarının kanun dışı addedilmesi ile beraber, bunlar üzerinde dar ve çok yüksek bir nisbette tahdit edilmiş mürakabe görevinden daha fazla bir şey teklif etmek hususunda onların bugünkü isteksizliklerini, sırf bir kinin mevcudiyeti şeklinde farzetmekten başka türlü izah kabil değildir. Atoma milletlerarası bir teşekkülün sahip olmasına, onu imal etmesine ve mürakabe eylemesine Sovyetlerin muhalefette bulunmalarını, — Sovyet Rusyanın hiç değilse bu gibi silâhları elde edip onları kullanmasına kadar, Amerika Birleşik Devletlerinin herhangi muhtemel bir vaziyette atom silâhlarını kullanmayacağı hakkında bir baht ve talihin mevcudiyetine — kısmen istinat ettirmek mümkün olduğu gibi, bu muhalefeti kısmen de — Moskovada görüldüğü şekilde — Sovyetlerin, siyasî ve iktisadî

sistemlerini ve Rus milletini, dışarının tetkik ve tesirinden tecrit etmek hususunda ifratla takip ettikleri siyasi ihtiyaç icaplarına istinat ettirmek de mümkündür.

Eğer bu hesaplar doğru ise, eğer Sovyet liderleri, atom enerjisinin milletlerarası kontrol ve nezaret altına alınmasının, atom bombasının bugün kendilerine karşı kullanılmasının muhtemel olmadığı keyfiyetinden daha büyük bir tehdit teşkil ettiğine inanmışlarsa, milletlerarası elverişli bir kontrol tesis edilmediği ve Sovyetlerle bir anlaşmaya varılması hususu araştırılmadığı takdirde, bizim muhtemel tehlikeyi bütün milletlere kuvvetle hissettirmemiz icap etmektedir. Çabuk yapılmış herhangi bir anlaşmanın hukukî, fakat tesirsiz bir kontrol sistemi şeklinde neticelenmesi muhtemeldir.

Yalnız söz vermiş olan bir devletin atom silâhlarını siyasi maksatlar uğrunda kullanmasını önceden bertaraf etmenin mümkün olmaması, andlaşmada o devletle beraber yer almış diğer âkitler için emniyet telkin etmiyecektir. Bunun sebebi, andlaşmalara hükümetlerin iman etmeleri ve sadakat göstermeleri değildir. Frederic Dunn ismindeki müellifin, (Atom kudreti ve dünya nizamı) ismindeki esere yazmış olduğu mukaddemede belirttiği gibi, herhangi bir milletlerarası meselenin bir andlaşma imzalamakla halledileceğine, bazen samimi ve safderun bir şekilde iman eden aynı şahıs tarafından izhar edilen inanç, fırsat ortaya çıktığı takdirde andlaşmaların yalnız ihlâl edilmek üzere yapıldıkları hususunda, ekseriya muhafaza edilmiş değildir [4]. Bu inanç umumiyetle devletler hukukunun ihtiyaçlarının, yüksek mahiyette bir icra ve müeyyide sistemi olduğuna dair bir mefhumla beraber bulunmaktadır.

Daha iyi malûmat sahibi olan devlet adamları ve hukukçular şunu biliyorlar ki, andlaşmaların ihlâl edilmelerinden ziyade onlara daha muntazam ve daha açık kalple riayet edilmektedir ve umumiyetle kuvvet tehdidinin bu şekilde bir hareket tarzı örneğiyle çok az ilgisi vardır. Riayet edilmeleri en fazla muhtemel olan andlaşmalar, menfaatlerin müsbet şekilde karşılaşmalarını tanıyan ve hukukî (meşru) bir çerçeve içerisinde, onları inkişaf ettirenlerdir. İhlâl edilmeleri en fazla muhtemel olan andlaşmalar ise, devletleri, hukuku nazara almamaya bazen icbar eden siyasi icapları hesaba katmayan, bununla beraber siyasi hattı hareketi bir takım menfi veya yasak koruyucu kaidelerle kontrol etmiye çalışanlardır. Basit bir ifade ile, bu o demektir ki, ancak atom silâhlarını yasak eden bir andlaşma kendisinin ihlâli hususunda bir teşvik olur.

[4] Frederic S. Dunn. Mutlak silâh: Atom kudreti ve dünya nizamı. (Bernard Brodie'nin eserine mukaddeme) New York 1946, s. 7.

Çünkü bu andlaşmaya riayet edilmesi, bir devletin emniyeti için, atom bombasının gayrı meşru surette imal edilmesinden ve ona malik olmanın daha tehlikeli sayılabilir. Amerikan projesindeki teklifler, riayet keyfiyetini ihlâllerden daha cazip ve daha az tehlikeli yapacak surette hazırlanıp tesbit edilmişlerdir. Buna Sovyetlerin kanaat getirmiş olmaları muhtemeldir. Birleşmiş Milletler andlaşmasının, atom silâhlarının kanun dışı addedilmesinden fazla hukukî mükellefiyetler ihtiva etmesi keyfiyetinden bu hususta herhangi bir anlaşma hasıl etmek lâzımdır. Andlaşmanın 2 inci maddesinin 3 üncü fıkrası şöyledir: «Birleşmiş Milletler teşkilâtının üyeleri, milletlerarası mahiyetteki uyuşmazlıklarını milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak şekilde barış yolları ile çözeceklerdir.» Aynı maddenin 4 üncü fıkrasında da şu hüküm vardır: «Teşkilâtın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi başka bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi istiklâline karşı, gerekse Birleşmiş milletlerin amaçları ile telif edilmeyecek herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınacaklardır.» Birleşmiş milletlerin ilk amacı, milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmektir. Andlaşmanın 24 üncü maddesi mucibince «milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasının başlıca mesuliyeti vazifesini haiz olan güvenlik meclisi, bu vazifesinde ister muvaffak olsun ister olmasın, yukarıki fıkralarda zikredilen bu mükellefiyetler, Sovyet Rusya'yı, Amerika Birleşik Devletlerini ve diğer 53 devleti de, hukuken bağlamaktadırlar. Mevcut olan bu hukukî mükellefiyetlerin çerçevesi dahilinde, atom enerjisinin milletlerarası kontrolü için bir sistemin tesis edilmesi gayrı mümkün olmamalıdır. Şu da kabul edilmelidir ki, atomun çekirdeğindeki enerjinin kayıt altına alınması, bu esaslı kuvvetin kullanılmasında insanların hareket tarzlarını, kontrol etmekten daha kolay bir iştir. Mamafih, Charles Merriam [5] ismindeki müellifle beraber ve onun söylediği gibi, biz şunları kabul edebiliriz: «Hükûmdar olan akıldır, atom değildir. Biz atomu kazara değil, fakat düşünüp araştırarak, teşkilât kurarak ve meharetle yakaladık ... Modern insanın eskimiş bir şey olduğunu söylemek enteresan bir edebî cümledir, fakat gerçek olan bunun tamamen aksidir.»

Tercüme edenler:

**Herbert W. BRIGGS**

**Dr. Rabi Koral**

*Devletler Hususi Hukuku Asistanı*

**Orhan Nasuhioğlu**

*Devletler Umumî Hukuku Asistanı*

[5] Charles E. Merriam «Fizik ve Politika. Amerika Siyasi İlimler mecmuası, cilt XI, No. 3 (Haziran 1946) s. 445 - 446.